

ΘΑΛΑΣΣΕΣ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
Seas of Culture

Ο Πεδουλάς και η Κοιλιάδα της Μαραθάσας
Οικοτουριστικές & Εκπαιδευτικές Εκδρομές

www.seasofculture.eu

ΠΑΙΔΑΓΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΚΥΠΡΟΥ

ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΑΠΟΚΕΝΤΡΙΜΕΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΕΔΟΥΛΑΣ, Κύπρος

Πρόγραμμα Διασυνοριακής Συνεργασίας "Ελλάδα - Κύπρος 2007 - 2013"

Προϋπολογισμός Έργου: €550,000

Ο Πεδουλάς και η Κοιλάδα της Μαραθάσας
Οικοτουριστικές & Εκπαιδευτικές Εκδρομές

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

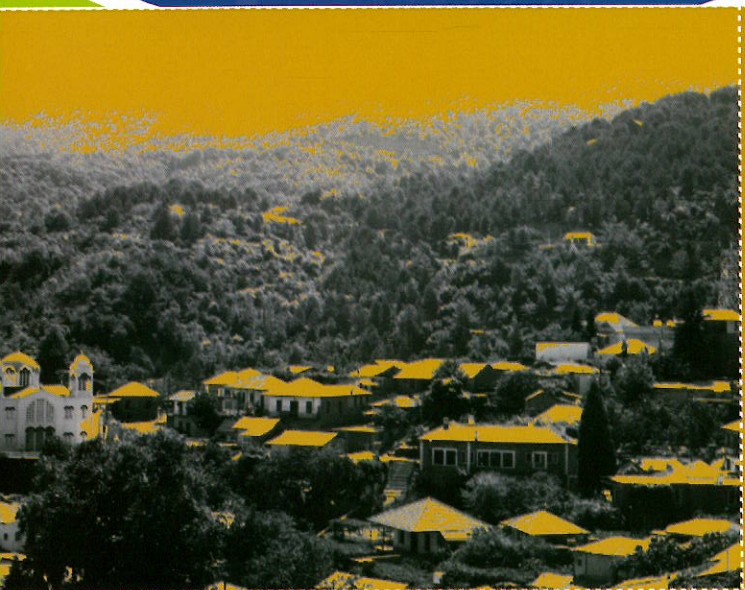
Designed by: Artyros Media & Design Ltd

Τα κείμενα του οδηγού ετοιμάστηκαν από την Ομάδα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και έτυχαν επιμέλειας από την εταιρία Artyros Media & Design Ltd

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	5
Ο Πεδουλάς	10
Ονομασία	11
Εξέλιξη δια μέσου των αιώνων.....	13
Θρησκευτικό στοιχείο.....	19
Εκπαίδευση.....	25
Η Μαραθάσα	30
Κοινωνικό & Οικονομικό Περιβάλλον	35
Περιβάλλον και Οικολογική αξία της Μαραθάσας και του Πεδουλά.....	39
Οικότοποι.....	46
Οικουριστικές διαδρομές.....	49
Διαδρομή Αρ 1: ΠΕΔΟΥΛΑΣ - ΟΙΚΟΣ	49
Διαδρομή Αρ 2: ΠΕΔΟΥΛΑΣ - ΠΑΛΛΙΟΜΥΛΟΣ	53
Διαδρομή Αρ 3: ΠΕΔΟΥΛΑΣ - ΚΑΜΠΟΣ.....	57
Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Πεδουλά.....	62
Κρήτη - Κύπρος	65

Εισαγωγή

Εισαγωγή

Το έντυπο που κρατάτε στα χέρια σας έχει συνταχθεί κατόπιν μελέτης των ιστορικών, πολιτιστικών και οικολογικών στοιχείων της περιοχής Μαραθάσας. Πρόσθετα, έχουν ενσωματωθεί σε αυτό, στοιχεία για την περιοχή του Βορειοδυτικού Ψηλορείτη, τα οποία αναδεικνύουν και επιβεβαιώνουν τα κοινά χαρακτηριστικά των τόπων, των ανθρώπων και των κοινών καταβολών.

Το έργο με την ονομασία «ΙΔΕΕΣ, ΕΡΓΑ & ΔΡΩΜΕΝΑ ΣΤΟ ΑΙΓΑΙΟ & ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΤΟΠΙΑ ΚΡΗΤΗΣ & ΚΥΠΡΟΥ» (Ακρωνύμιο ΘΑΛΑΣΣΕΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ) εντάσσεται στο Πρόγραμμα Διασυνοριακής Συνεργασίας Ελλάδα – Κύπρος 2007 – 2013 και συγχρηματοδοτείται κατά 80% από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Τ.Π.Α.) και κατά 20% από εθνικούς πόρους της Ελλάδας και της Κύπρου.

Το Πρόγραμμα Διασυνοριακής Συνεργασίας «Ελλάδα-Κύπρος 2007-2013» εγκρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις 28/03/2008 με την απόφαση C(2008)1131/28-03-2008. Οι επιλέξιμες περιοχές του προγράμματος είναι οι Περιφέρειες Κρήτης (Νομοί Ηρακλείου, Λασιθίου, Ρεθύμνου και Χανίων), Βορείου Αιγαίου (Νομοί Λέσβου, Σάμου και Χίου) και Νοτίου Αιγαίου (Νομός Δωδεκανήσου) στην Ελλάδα, καθώς και ολόκληρη η Κύπρος. Ο γενικός στόχος του προγράμματος «Ελλάδα - Κύπρος» είναι «η ανάδειξη της περιοχής ως πόλος αειφόρου ανάπτυξης στον ευρύτερο χώρο της Νοτιοανατολικής Μεσογείου στην κατεύθυνση ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας».

Για περισσότερες πληροφορίες παρακαλούμε να επισκεφθείτε στην ιστοσελίδα του Προγράμματος Διασυνοριακής Συνεργασίας «Ελλάδα - Κύπρος 2007-2013»

<http://www.greece-cyprus.eu>

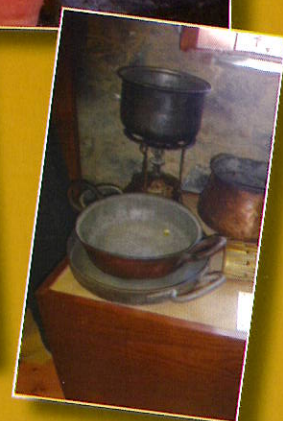

Κύρια συστατικά του έργου ΘΑΛΑΣΣΕΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ είναι η ανάδειξη των πολιτιστικών στοιχείων και της οικολογικής αξίας, δύο ορεινών περιοχών του ελληνισμού με κοινά χαρακτηριστικά. Δύο ορεινοί πολιτισμοί χωρισμένοι από μια θάλασσα που αναζητούν λύσεις στα προβλήματα της οικονομικής και πολιτιστικής επιβίωσης των τόπων, μέσα από τα μοντέλα των σύγχρονων αστικών κοινωνιών.

Εδώ και μερικά χρόνια διαμορφώνεται μια νέα τάση στην ανάπτυξη των ορεινών περιοχών, στηριζόμενη στα ιδιαίτερα περιβαλλοντικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά του τόπου. Το κυρίαρχο μοντέλο διακοπών ήλιος - θάλασσα αντικαθίσταται σταδιακά με τη συμμετοχική ανακάλυψη της μοναδικότητας των πολιτιστικών προσώπων των περιοχών, όπου η διαφορετικότητα και το αυθεντικό στοιχείο αποτελούν το κεντρικό σημείο των προτάσεων για τη διαχείριση των προορισμών.

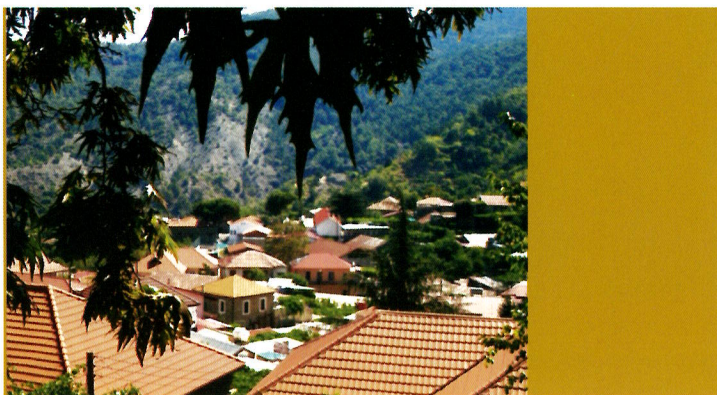
Με τα περιβαλλοντικά θέματα να καταλαμβάνουν ολοένα και περισσότερο το ενδιαφέρον και την προσοχή του κοινού, η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση για τους φυσικούς πόρους και την πολιτιστική κληρονομιά, αποτελούν ουσιαστικά βήματα για προώθηση μιας βιώσιμης αειφόρου ανάπτυξης της οικονομίας των ορεινών περιοχών. Το πρόβλημα της οικονομικής υποβάθμισης των περιοχών αυτών που είναι κοινό για την Κρήτη και την Κύπρο, αντισταθμίζεται με την πλούσια πολιτιστική τους φυσιογνωμία, η οποία έχει καταγραφεί και τεκμηριωθεί ως ποιοτικά μοναδικής αξίας για τον επισκέπτη.

Το έργο αποσκοπεί να διασυνδέσει τις περιοχές του Πεδουλά και της ευρύτερης Μαραθάσας με εκείνες του Β.Δ Ψηλορείτη με στόχο να προτείνει μέσω της αξιοποίησης της οικολογικής και πολιτιστικής φυσιογνωμίας των περιοχών, την ενίσχυση εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Προωθείται η υποστήριξη της επιχειρηματικότητας και της διαχείρισης

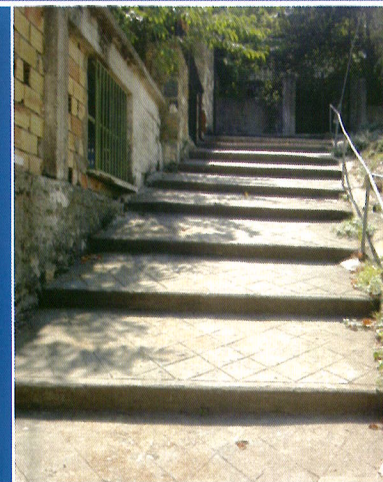

της ανταγωνιστικότητας των τοπικών κοινωνιών έτσι που να καταστούν «ζωντανά» μουσεία για αφύπνιση του ενδιαφέροντος των πολιτών για τον πολιτιστικό και φυσικό τους πλούτο.

Κύριος στόχος του έργου αποτελεί η αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων του κάθε τόπου μέσα από τη στρατηγική ενίσχυσης της διαφορετικότητας και η οποία, στα πλαίσια του έργου, επικεντρώνεται αφ' ενός στην οικολογική αξία και αφ' ετέρου στην ιδιαίτερη γαστρονομική κουλτούρα ως κοινά στοιχεία πολιτισμικής αξίας. Παράλληλα, επιδιώκεται η ενίσχυση της παιδείας, τόσο των επαγγελματιών που δραστηριοποιούνται στις περιοχές παρέμβασης, όσο και του ευρύτερου πληθυσμού ο οποίος καλείται να γνωρίσει και να εκτιμήσει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των περιοχών.

Τελικός σκοπός του έργου είναι η αξιοποίηση των αναπτυξιακών επιλογών που διαθέτουν οι συγκεκριμένες περιοχές, η ενίσχυση των τοπικών επιχειρήσεων και η διαμόρφωση μιας πρότασης της οποίας τα κύρια συστατικά περικλείονται και ενισχύουν τον όρο «αιφόρος ανάπτυξη της υπαίθρου».

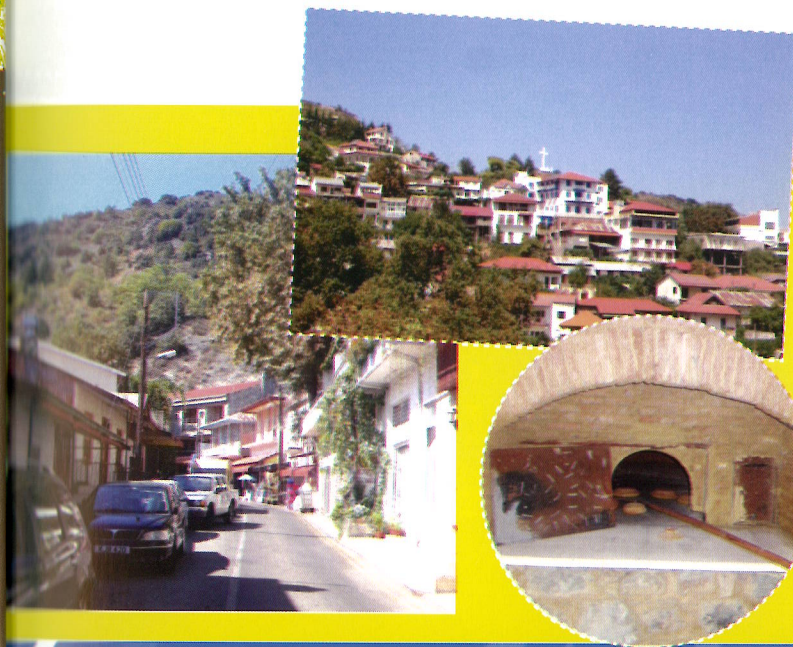

Όνομασία

Η παρουσία της κοινότητας του Πεδουλά στην περιοχή της Μαραθάσας, πιθανότατα ανάγεται στα μεσαιωνικά χρόνια. Το συμπέρασμα ενισχύεται από την αναφορά του Γάλλου Ντε Μας Λατρί (Ιστορικός της Μεσαιωνικής Κύπρου), ο οποίος κατονομάζει το χωριό ως Bedoula και το κατατάσσει στα βασιλικά χωριά του νησιού.

Για την ονομασία του Πεδουλά υπάρχουν διαφορετικές απόψεις, που αφορούν τόσο την προέλευση όσο και την ονοματολογία της λέξης. Η αρχαιότερη εκδοχή αναφέρει ότι, το όνομα προέρχεται από την εβραϊκή λέξη Μπεθέλ, που σημαίνει «Οίκος-τόπος Θεού». Η ονομασία αυτή, υποστηρίζεται ότι δόθηκε από Εβραίους, οι οποίοι βρήκαν καταφύγιο στην περιοχή κατά την περίοδο της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Σύμφωνα με άλλη εκδοχή, η ονομασία «τόπος Θεού» δόθηκε όταν μια ομάδα Βυζαντινών που κατέληξε στο νησί έκτισε στην περιοχή εκκλησίες και έφερε τις γιορτές της Προόδου του Τιμίου Σταυρού και της Ζωοδόχου Πηγής.

ο Πεδουλάς

Επιπρόσθετη άποψη καταθέτει πως, η περιοχή προήλθε από τις λέξεις πεδίον + λας (λαός), ενώ παράλληλα ονομαζόταν και Μυριανθούσα. Η εν λόγω άποψη στηρίζεται τόσο σε τοιχογραφία του Αγίου Ιωάννη του Λαμπαδιστή ο οποίος αναφέρεται και ως «Μαραθεύτης» όσο και από το όνομα του ζωγράφου Μηνά εκ Μυριανθούσης, ο οποίος ζωγράφισε το καθολικό του Αρχαγγέλου Μιχαήλ του Πεδουλά. Μια τελευταία εκδοχή αναφέρει πως το όνομα προήλθε από τα πέδιλα που έφτιαχναν οι βυρσοδέψες της περιοχής.

Ο Πεδουλάς βρίσκεται στη νότια πλευρά της Κοιλιάδας της Μαραθάσας με εύφορες πεδιάδες ιδανικές για την καλλιέργεια οπωροφόρων δέντρων, όπως οι κερασιές (*Prunus avia*). Οι κάτοικοι του Πεδουλά ασχολήθηκαν από πολύ παλιά με την καλλιέργεια και το εμπόριο κερασιών και για το λόγο αυτό στην περιοχή βρίσκεται μεγάλος αριθμός κερασόδενδρων. Άξιο αναφοράς είναι η παρουσία κέδρων πάνω από το Γυμνάσιο Πεδουλά, ένα εκ των οποίων έχει ηλικία άνω των 450 ετών και βρίσκεται υπό την προστασία του Τμήματος Δασών και του Φιλοδοσικού Συνδέσμου.

Εξέλιξη δια μέσου των αιώνων

Ο Πεδουλάς, όπως και η υπόλοιπη ορεινή Κύπρος, εξαιτίας του δυσπρόσιτου φυσικού τοπίου, αποτέλεσε καταφύγιο για ανθρώπους που είχαν ανάγκη προστασίας από τις επιδρομές των Αράβων κατά τη βυζαντινή περίοδο. Ήδη από το 1900 υπήρχαν στην κοινότητα οργανωμένοι επαγγελματίες – παραγωγί προϊόντων που επεξεργάζονταν τα προϊόντα τους στα εργαστήρια, στις αποθήκες και στα μαγαζιά που διατηρούσαν στα σπίτια τους. Η κοινωνία ήταν έτοιμη και όταν η ζήτηση και οι τιμές των προϊόντων αυξήθηκαν εξαιτίας των δυο παγκόσμιων πολέμων, ο Πεδουλάς οδηγήθηκε σε ραγδαία ανάπτυξη και ευημερία. Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του χωριού διαδραμάτισε η σημασία που έδιναν οι Πεδουλιώτες στο εμπόριο, εκμεταλλευόμενοι τα προϊόντα τους, τα οποία προωθούσαν στο υπόλοιπο νησί, αλλά και στο εξωτερικό.

Η επέκταση της δενδροκαλλιέργειας και ιδιαίτερα των κερασιών, κατέστησε τον Πεδουλά το μεγαλύτερο κερασοπαραγωγικό χωριό της Κύπρου. Παράλληλα, η καλλιέργεια αμπελιών τους έδινε τη δυνατότητα να παράγουν μεγάλο αριθμό προϊόντων, όπως σταφίδες, μούστο, γλυκά (σουσουκό, παλουζέ κ.α.) και κυρίως κρασί, το οποίο και εξήγαγαν στην Αίγυπτο. Άλλες ασχολίες των Πεδουλιωτών αφορούσαν στη σφαγή και εμπορία νωπού και συντηρημένου κρέατος (απόχτι και τσαμαρέλλα), καθώς και στην επεξεργασία του δέρματος (βυρσοδεψία). Σημαντικές μεταξύ άλλων παραδοσιακές ασχολίες των Πεδουλιωτών, που τώρα έχουν εκλείψει, ήταν η βυρσοδεψία, η κατασκευή ξύλινων σκαφίδων και η παραγωγή μεταξιού.

Βυρσοδεψία:

Η βυρσοδεψία ήταν η επεξεργασία του δέρματος των ζώων που συνιστούσε εποχική και σκληρή εργασία. Τα βυρσοδεψία ονομάζονταν και γναφκειά ή ταπαχανάς. Η λέξη γναφκειό προέρχεται από το αρχαίο ελληνικό «κναφεύς» (ρήμα κνάφω, κατεργάζομαι το δέρμα), ενώ η λέξη ταπαχανάς έχει τουρκική προέλευση από τις λέξεις ταπάκ, που σημαίνει γνέθω και χανέ,

που σημαίνει οίκημα. Από την επεξεργασία των δερμάτων κατασκευάζαν βούρκες και αστάρια των ποδίνων, ασκούς, για μεταφορά κρασιού και ζιβανίας, σαμάρια αλόγων, ιμάντες κ.ά., ενώ από τις τρίχες που έπαιρναν κατά την κατεργασία των δερμάτων, έφτιαχναν κιλίμια, δισάκια, σχοινιά και ενδύματα.

Κατασκευή ξύλινων σκαφιδίων:

Η βιοτεχνία αυτή είχε ως προϊόν τα σκαφίδια, μακρόστενες λεκάνες που κατά τα παλιά χρόνια συνιστούσαν απαραίτητο εξοπλισμό για κάθε νοικοκυριό. Για την κατασκευή τους χρησιμοποιούσαν χοντρούς κορμούς δέντρων της περιοχής, συνήθως πεύκου. Τα σκαφίδια χρησιμοποιούνταν από τις νοικοκυρές και τους φουρνάρηδες για το ζύμωμα του αλευριού και την παρασκευή του ψωμιού.

Μεταξουργία:

Το επάγγελμα του μεταξουργού περιελάμβανε την εξαγωγή μεταξιού από κουκούλια, την παραγωγή της μεταξοκλωστής και την παραγωγή υφασμάτων. Κατά την παραγωγή του μεταξιού εξέτρεφαν σκώληκες (σηροτροφία) με φύλλα συκαμινιάς και στη συνέχεια τοποθετούσαν τα κουκούλια στον ήλιο. Ακολουθούσε η εξαγωγή του μεταξιού και η επεξεργασία και ύφανση με τη βούφα (παραδοσιακός αργαλειός).

Θρησκευτικό στοιχείο

Η παρουσία των 10 εκκλησιών στην κοινότητα, έξι από τις οποίες χρονολογούνται επί Βυζαντινής περιόδου, αναδεικνύει το έντονο θρησκευτικό στοιχείο που χαρακτηρίζει τον Πεδουλά και τον καθιστά μνημείο Βυζαντινής κληρονομιάς. Η βαθιά πίστη στην Ορθόδοξη Εκκλησία, η αγάπη και σεβασμός στους Αγίους της είναι ιδιαίτερο γνώρισμα του χωριού και αναπόσπαστο στοιχείο της παράδοσής του. Η ιστορία, οι πολιτιστικές και θρησκευτικές αξίες του παρελθόντος διαμόρφωσαν ήθη και έθιμα, γνώσεις, δοξασίες και γιορτές, που καθόρισαν ανάμεσα σε άλλα την παράδοση του χωριού.

Ναός Αρχαγγέλου Μιχαήλ:

Ο ξυλόστεγος μονόχωρος ναός του Αρχάγγελου Μιχαήλ μαζί με εννέα άλλες τοιχογραφημένες βυζαντινές εκκλησίες του Τροόδους, περιλαμβάνεται από το 1985 στον κατάλογο των Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO. Η εκκλησία κτίστηκε και τοιχογραφήθηκε στα 1474 με δαπάνη του ιερέα Βασιλείου Χάμαδου, ο οποίος εικονίζεται πάνω από την κτητορική επιγραφή, συνοδευόμενος από τη σύζυγο και τις δύο θυγατέρες του, να προσφέρει ομοίωμα της εκκλησίας στον Αρχάγγελο Μιχαήλ. Το ξύλινο γραπτό τέμπλο της εκκλησίας με τις τοιχογραφίες, συνιστά ένα από τα καλύτερα δείγματα, υπάρχει ζωγραφισμένο το οικόσημο του μεσαιωνικού του είδους που σώζονται στην Κύπρο.

Παρεκκλήσι Αγίου Ονουφρίου:

Το παρεκκλήσι, που χρονολογείται τον 14ο αιώνα, βρίσκεται στο κέντρο του χωριού. Ανήκει στον τύπο του μονόχωρου καμαροσκεπούς ναού. Το εκκλησάκι έχει αλλοιωθεί από μεταγενέστερες ανακαινίσεις. Σημαντικές φορητές εικόνες, όπως του Αγίου Ονουφρίου του Αιγυπτίου σε δέηση και της Αναλήψεως με σκηνές των Παθών βρίσκονται στο Βυζαντινό Μουσείο Πεδουλά.

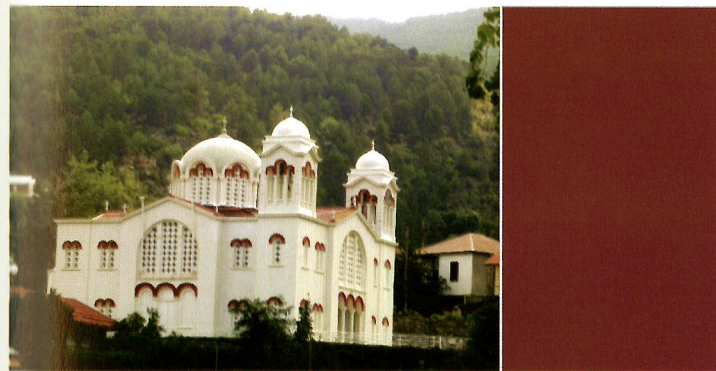
Παρεκκλήσι Αγίου Ραφαήλ των Βράχων:

Το παρεκκλήσι κτίστηκε το 1996 στην περιοχή Λυκαβητός. Έχει ονομαστεί Άγιος Ραφαήλ των Βράχων γιατί είναι κτισμένο μέσα στον όγκο των τεράστιων βράχων της περιοχής. Το παρεκκλήσι είναι αφιερωμένο στους Νεομάρτυρες της Λέσβου Ραφαήλ, Νικόλαο και Ειρήνη και φέρει τοιχογραφίες του 20ού αιώνα.

Ιερός Ναός Προόδου Τιμίου Σταυρού:

Η εκκλησία βυζαντινού ρυθμού με τρούλο χρονολογείται το 1935. Χτίστηκε στη θέση αρχαίας ξυλόγλυπτης εκκλησίας κτισμένης από τους Βυζαντινούς. Ανεκτίμητοι θησαυροί στους οποίους περιλαμβάνονται αρχαίες εικόνες, ιερά σκεύη, σταυροί έχουν μεταφερθεί πρόσφατα στο Βυζαντινό μουσείο του χωριού. Η εκκλησία, που είναι τοιχογραφημένη, ακόμα και στο νάρθηκα, συνιστά μουσείο σύγχρονης Βυζαντινής Αιογραφίας.

Σε ασημένια λειψανοθήκη, που έφερε στην εκκλησία το 1834 ο έξαρχος στη Σμύρνη Χρύσανθος, βρίσκονται φυλαγμένα τα ιερά λείψανα σαράντα Αγίων. Επίσης, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν το αργυρό κάλυμμα του Ευαγγελίου, που χρονολογείται από το 1778 και το αργυρό τρικέρι που χάρισε ο Ηγούμενος Κύκκου Μελέτιος ο Β'. Σημαντικότερο έκθεμα του ναού αποτελεί ο αργυροεπίχρυσος Σταυρός, εσωτερικά του οποίου βρίσκεται κομμάτι του Τιμίου Ξύλου που ήρθε από το Βυζάντιο.

Παρεκκλήσι Αγίας Μαρίας:

Το βασιλικού ρυθμού παρεκκλήσι της Αγίας Μαρίας χρονολογείται στο 13ο αι. και είναι μονόχωρος, ξυλόστεγος ναός. Οι δεσποτικές εικόνες του Χριστού, της Παναγίας και της Αγίας Μαρίας (18ος αι.) εκτίθενται στο Βυζαντινό Μουσείο Πεδουλά. Η αρχαιότερη στον κόσμο, εικόνα της Αγίας Μαρίας (13ος αιώνας), υπήρχε στο εν λόγω παρεκκλήσι και τώρα βρίσκεται στο Βυζαντινό Μουσείο της Λευκωσίας.

Εξωκλήσι Αγίου Παναγιώτη:

Το εξωκκλήσι, ξυλοστέγαστο, μονόχωρο με νάρθηκα, είναι αφιερωμένο στον άγιο νεομάρτυρα Παναγιώτη τον Καισαρέα, που μαρτύρησε στην Κωνσταντινούπολη το 1765.

Παρεκκλήσι Αγίας Παρασκευής:

Το ξυλόστεγο αυτό παρεκκλήσι του 14ου αιώνα, βρίσκεται στην τοποθεσία Πουμής. Οι εικόνες του Χριστού, της Παναγίας και το ξυλόγλυπτο προσκυνητάρι της εικόνας της Αγίας Παρασκευής του 1734, εκτίθενται στο Βυζαντινό Μουσείο του χωριού.

Παρεκκλήσι Υψώσεως Τιμίου Σταυρού – Σταυρός της Φιθκιάς:

Καμαροσκέπαστος ναός με καινούριο αρχιτεκτονικό ρυθμό, χτίστηκε το 1986. Ο πανύψηλος Σταυρός των 25 μέτρων, είναι ορατός από μακρινές αποστάσεις. Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού λειτουργεί περίπτερο και εκεί σταματούν πολλοί επισκέπτες της περιοχής για να απολαύσουν την πανοραμική θέα της γύρω περιοχής.

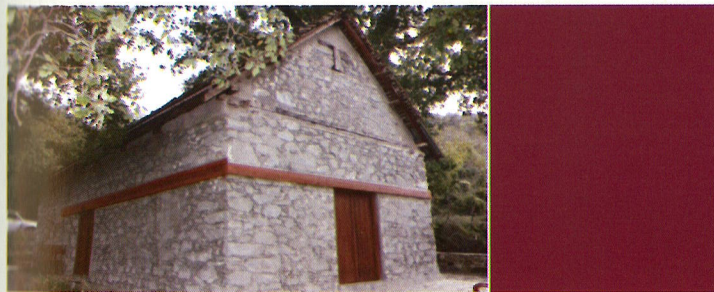
Εξωκλήσι Αγίου Γεωργίου:

Κοιμητηριακός ναός, ο οποίος χρονολογείται το 1400 μ.Χ. Από το ναό προέρχεται ένα βημόθυρο του 13ου αι., μία θαυμάσια εικόνα του δρακοκτόνου Αγίου Γεωργίου με σκηνές του βίου του (αρχές 14ου αιώνα), και μια δεύτερη εικόνα του Αγίου Γεωργίου στον τύπο του Διασορείτη (17ου αιώνα) που εκτίθενται στο Βυζαντινό Μουσείο Πεδουλά.

Εξωκλήσι Παναγίας Βορεινής:

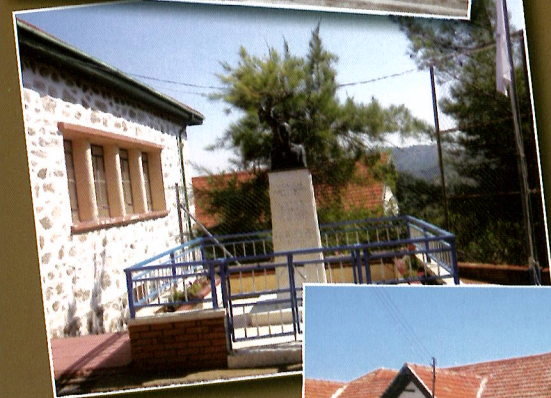
Έξω από το χωριό, στα βόρεια και μέσα στα περιβόλια βρίσκεται το μονόχωρο, ξυλόστεγο εξωκλήσι της Παναγίας Βορεινής. Χαμηλότερα σε ένα ιδιαίτερα θελκτικό τοπίο ρέει ποταμός. Ο ναός τιμάται έπ' ονόματι της Ζωοδόχου Πηγής και πανηγυρίζει την Παρασκευή της Διακαινησίμου. Ο ναός χρονολογείται γύρω στον 13ο αι. Της ίδιας εποχής είναι και η λιτανευτική εικόνα της Παναγίας Οδηγήτριας που επίσης εκτίθεται στο Βυζαντινό Μουσείο Πεδουλά.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Εκπαίδευση

Οι Πεδουλιώτες, άνθρωποι με βαθιά αγάπη για τα γράμματα και τη θρησκεία μπορούν να καυχηθούν ότι, μέσα από την παιδεία και τη μόρφωση των παιδιών τους, ανέδειξαν Ιεράρχες, ζωγράφους (Βάσος Βασιλειάδης και Μιχάλης Μουζουρίδης), συγγραφείς (Ανδρέας Γεωργιάδης Κυπρολέοντας) και άλλα σημαίνοντα πρόσωπα. Η επιθυμία των κατοίκων του Πεδουλά τόσο να αναδειχθούν στην κοινωνία όσο και να διατηρήσουν τις αξίες, τα ιδανικά και τη θρησκεία τους μεταβιβάζοντάς τα στις επόμενες γενιές, οδήγησαν στην πρόοδο και την ανάπτυξη της περιοχής.

Ο Πεδουλάς, όπως και οι γύρω κοινότητες, λόγω της γεωμορφολογίας τους διατήρησε το ελληνικό του στοιχείο χωρίς καμιά τουρκική επίδραση.

Η παιδεία στην περιοχή παρουσίασε μεγάλη ανάπτυξη κατά τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας στο νησί, γεγονός το οποίο οφείλεται στους κατοίκους και τους Μητροπολίτες του Πεδουλά, στην ίδρυση σχολείων και στο ζήλο των δασκάλων που υπηρέτησαν στην κοινότητα.

Από το 1700 μ.Χ. λειτουργούσαν στον Πεδουλά τα πρώτα γραμματοδιδασκαλεία. Στα σχολεία αυτά, μοναδικός δάσκαλος ήταν συνήθως ο ιερέας της περιοχής, ο οποίος σε ένα δωμάτιο, δίδασκε σε παιδιά ηλικιών 6 έως 18 χρόνων, γραφή, μαθηματικά, καθώς και Οχτώηχο, Ψαλτήρι, Απόστολον και Ανθολόγιο. Η μάθηση στηριζόταν αποκλειστικά και μόνο στην αποστήθιση χωρίς να παρέχονται πληροφορίες σχετικά με έννοιες που παρουσιάζονταν κατά τη διδασκαλία. Ο δάσκαλος πληρωνόταν για κάθε βιβλίο που μάθαινε στα παιδιά, ενώ κάθε Σάββατο οι κάτοικοι της κοινότητας του έδιναν διάφορα τρόφιμα.

Δημοτικό σχολείο Πεδουλά:

Το 1853 μ.Χ. περίπου, με πρωτοβουλία του Μητροπολίτη Κυρηναίας Μελέτιου, λειτουργεί το πρώτο κοινοτικό αλληλοδιδασκτικό σχολείο, τα έξοδα και την φροντίδα του οποίου αναλαμβάνει ο ίδιος και η κοινότητα. Στα αλληλοδιδασκτικά σχολεία, εξαιτίας του ανεπαρκούς αριθμού δασκάλων, οι μεγαλύτεροι μαθητές επέβλεπαν τους μικρότερους στη διδασκαλία των μαθημάτων τους.

Το 1874, στην κοινότητα Πεδουλά, χτίζεται το πρώτο αλληλοδιδασκτικό σχολείο της περιοχής Μαραθάσας, το οποίο το 1888 καταργείται και ιδρύεται το Δημοτικό Σχολείο Πεδουλά. Η λειτουργία του αλληλοδιδασκτικού σχολείου ήταν πρωινή και απογευματινή και η φοίτηση δεν ήταν υποχρεωτική. Λειτουργούσε ως μεικτό σχολείο μέχρι τη Γ' τάξη, ενώ οι μεγαλύτερες τάξεις χωρίζονταν σε αρρεναγωγείο και παρθεναγωγείο. Ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς, που υπηρέτησαν στο κοινοτικό σχολείο, ξεχωρίζουν ο δάσκαλος Χριστόφορος από τη Λευκωσία και ο Διονύσιος Ζάκας από την Αρκαδία. Οι δυο αυτοί εκπαιδευτικοί προώθησαν καινοτομίες στα εκπαιδευτικά θέματα του Πεδουλά. Συγκεκριμένα, ο Χριστόφορος εισήγαγε την καινοτομία της άμμου, όπου μέσα σε ένα δοχείο με άμμο οι μαθητές είχαν την ευκαιρία να γράφουν με τα δάκτυλά τους, αποκτώντας έτσι μεγαλύτερη ευχέρεια στο γράψιμο. Ο Διονύσιος Ζάκας έφερε τους πίνακες Ελληνικών και Μαθηματικών, τους οποίους κρέμασε στον τοίχο δίνοντας τη δυνατότητα στους μαθητές να τους βλέπουν συνεχώς και να μπορούν να τους αποστηθίζουν. Το Δημοτικό σχολείο λειτουργεί σήμερα ως κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης.

Γυμνάσιο Πεδουλά:

Το Γυμνάσιο Πεδουλά λειτούργησε το 1913 ως Πρακτική Σχολή Μαραθάσας. Αιτία για τη λειτουργία της Σχολής αποτέλεσε η πολιτική των Άγγλων στα εκπαιδευτικά θέματα της Κύπρου με σκοπό τον αφελληνισμό των νέων. Συγκεκριμένα, στη Σχολή Μιτσή, όπου φοιτούσαν τα παιδιά της Μαραθάσας, όλα τα μαθήματα διδάσκονταν στην αγγλική γλώσσα, ενώ η διδασκαλία της ελληνικής ιστορίας αντικαταστάθηκε από την αγγλική ιστορία. Επιπρόσθετα, είχε απαγορευτεί, με κανονισμούς της Σχολής, η έκφραση των ελληνικών αισθημάτων των μαθητών και αποφασίστηκε οι διακοπές των Χριστουγέννων να ορίζονται σύμφωνα με το Νέο Ημερολόγιο, γεγονός το οποίο ξεσήκωσε μαθητές και εκπαιδευτικούς, αφού θεωρήθηκε αντίθετο με την Ορθοδοξία.

Ο Ιωάννης Σταυρινίδης, καθηγητής τότε στη Σχολή Μιτσή αντέδρασε στην πολιτική απομάκρυνσης των νέων από τις ρίζες τους και στην προσβολή των εθνικών και θρησκευτικών αισθημάτων των Ελλήνων, με αποτέλεσμα αυτό να στοιχίσει την απόλυσή του. Στη συνέχεια όμως, με την υποστήριξη των κατοίκων του Πεδουλά, κατάφερε να ιδρύσει την Πρακτική Σχολή Μαραθάσας, η οποία αρχικά αριθμούσε 11 μαθητές και στεγάστηκε σε σπίτι, δωρεά κατοίκου της περιοχής. Οι Πεδουλιώτες ανέλαβαν τα απαραίτητα έξοδα για τη λειτουργία και συντήρησή της και το 1920 κατατέθηκε ο θεμέλιος λίθος του νέου κτηρίου της Σχολής.

Η διοίκηση της εν λόγω σχολής, που έφερε τότε την ονομασία Εμπορική Σχολή Πεδουλά, οριζόταν από τη Σχολική Εφορία, τα μέλη της οποία επιλέγονταν από τους κάτοικους του Πεδουλά κάθε τέσσερα χρόνια. Μέχρι το 1954, το σχολείο αποκτά ακόμα μια τάξη, γίνεται εξατάξιο και μετονομάζεται σε Εμπορικό Λύκειο Πεδουλά. Η σχολή από την ίδρυσή της διατήρησε την αυτοτέλειά της και δεν τέθηκε υπό τον έλεγχο του Γραφείου Παιδείας των Άγγλων κατακτητών. Σημαντική είναι η αναφορά ότι, κατά την περίοδο του απελευθερωτικού αγώνα 1955-1959, ο Αριστείδης Χαραλάμπους, μαθητής του Λυκείου σκοτώνεται αγωνιζόμενος για τη λευτεριά της Κύπρου.

Μετά το θάνατο του Χαραλάμπους, το σχολείο λειτουργούσε κρυφά σε αποθήκες, αφού το αγγλικό καθεστώς είχε αποφασίσει το κλείσιμό του. Με το τέλος του απελευθερωτικού αγώνα, το σχολείο επαναλειτουργεί και ονομάζεται Ελληνικό Γυμνάσιο Πεδουλά. Στο σχολείο στήνεται προτομή του Αριστείδη Χαραλάμπους και για πολλά χρόνια διοργανώνεται ο Αριστείδιος αγώνας δρόμου.

Μαραθάσα

Η Μαραθάσα

Γεωγραφικά όρια

Η περιοχή της Μαραθάσας βρίσκεται στις βόρειες πλαγιές της οροσειράς του Τροόδους και το μεγαλύτερο τμήμα της καταλαμβάνεται από τα κρατικά δάση της Πάφου και του Τροόδους. Είναι μια εύφορη κοιλάδα και ιδιαίτερα γνωστή για τις κερασιές της. Αποτελείται από ένα σύμπλεγμα 14 γραφικών ορεινών κοινοτήτων οι οποίες ανήκουν στις επαρχίες Λευκωσίας και Λεμεσού. Στα δυτικά και εν μέρει στα νότια συνορεύει με την επαρχία Πάφου, στα βόρειά της βρίσκεται η περιοχή Τηλλυρίας ενώ στα ανατολικά της η περιοχή της Σολιάς. Οι κοινότητες Μαραθάσας είναι ο Καλοπαναγιώτης, ο Μουτουλλάς, ο Πεδουλάς, ο Πρόδρομος, ο Παλαιόμυλος, η Λεμίθου, τα Καμινάρια, οι Τρεις Ελιές, ο Άγιος Δημήτριος, ο Οίκος, οι Γερακιές, το Μηλικούρι, η Τσακκίστρα και ο Κάμπος. Η συνολική έκταση της περιοχής της Μαραθάσας είναι 313,3 τετρ.χλμ.

Πρόκειται για μια από τις πιο όμορφες ορεινές περιοχές της Κύπρου, που προσφέρονται για καλοκαιρινό τουρισμό. Έχει να παρουσιάσει μοναδικά δείγματα βυζαντινής πολιτιστικής κληρονομιάς ενώ δύο εκκλησίες της περιλαμβάνονται στον κατάλογο της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO. Οι κοινότητες της κοιλάδας της Μαραθάσας, έχουν τη δυνατότητα να παρέχουν στους επισκέπτες τους μια υποσχόμενη διαμονή με ταξίδια στην ιστορία και τον πολιτισμό του τόπου αλλά και στο μοναδικό φυσικό περιβάλλον της περιοχής.

Μορφολογία:

Όσον αφορά τη μορφολογία της, η Μαραθάσα χαρακτηρίζεται από ορεινό τοπίο με ψηλές βουνοκορφές που το ύψος τους σε αρκετές περιπτώσεις ξεπερνά τα 1.000 μέτρα. Η κοινότητα με το υψηλότερο υψόμετρο στην περιοχή αλλά και σε ολόκληρη την Κύπρο είναι ο Πρόδρομος (1.400 μέτρα) και η κοινότητα με το χαμηλότερο υψόμετρο στην περιοχή είναι ο Οίκος (630 μέτρα).

Ιστορία:

Η Μαραθάσα κατά την αρχαιότητα αποτελούσε τμήμα του Βασιλείου των Σόλων. Στις βιβλιογραφικές πηγές, η Μαραθάσα απαντάται με την ονομασία αυτή, ως γεωγραφική περιοχή, ήδη από τα μεσαιωνικά χρόνια. Οφείλει την ονομασία της σε μεσαιωνικό οικισμό, που δεν υφίσταται σήμερα, ο οποίος ονομαζόταν Μάραθος. Σύμφωνα με την παράδοση, η πηγή της ονομασίας αυτής προέρχεται από το φυτό μάραθο που φαίνεται ότι αφθονούσε στην περιοχή. Σε βιβλιογραφικές αναφορές ολόκληρη η περιοχή απαντάται και με την ονομασία Μυριανθούσα, γι' αυτό και μερικοί σημαντικοί Κύπριοι (όπως αρχιεπίσκοποι ή επίσκοποι) έφεραν το χαρακτηριστικό επίθετο Μυριανθεύς ή και Μυριανθούσης, αντί του γνωστού κοινότερου Μαραθεύτης που εξακολουθεί και σήμερα να είναι αρκετά κοινό.

Κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας, η περιοχή της Μαραθάσας ήταν χωρισμένη σε δυο τμήματα, στο Βόρειο και στο Νότιο τμήμα. Από τα τμήματα αυτά, το μεν Βόρειο αποτελούσε βασιλικό κτήμα, το δε Νότιο αποτελούσε ιδιοκτησία του κόμη της Έδεσσας. Επί ημερών του βασιλιά της Κύπρου Πέτρου Α' (1359 - 1369), η βασιλική Μαραθάσα ανήκε στη σύζυγό του, τη δυναμική βασίλισσα Ελεονώρα. Σύμφωνα δε με τους ιστορικούς, όταν το μοναστήρι του Κύκκου καταστράφηκε ολοσχερώς από πυρκαγιά το

1365, προκάλεσε το ενδιαφέρον του βασιλιά Πέτρου που προσφέρθηκε να καταβάλει τη δαπάνη για την ανοικοδόμησή του. Τελικά όμως τη δαπάνη ανέλαβε η βασίλισσα Ελεονώρα, επειδή το μοναστήρι βρισκόταν στην περιοχή της Μαραθάσας που βρισκόταν υπό το δικό της έλεγχο.

Ο διαχωρισμός της Μαραθάσας σε δύο τμήματα διήρκησε μέχρι τον 15ο αιώνα περίπου όταν οι δυο περιοχές εκχωρήθηκαν από την βασίλισσα Αικατερίνη Κορνάρο στον Μόρφου ντε Γκρινιέρ και αποτέλεσαν ενιαία περιοχή. Στην περιοχή της «βασιλικής Μαραθάσας» άκμασαν οι τρεις πολυπληθείς οικισμοί, το Πλατύ το οποίο βρισκόταν κοντά στην κοινότητα Μηλικουρίου, ο Μάραθος και ο Τρουλλινός, που ήταν πολύ κοντά στην περιοχή του Καλοπαναγιώτη και του Μουτουλλά. Το 1489 η Αικατερίνη Κορνάρο παραχώρησε την Κύπρο στους Ενετούς, ωστόσο η κατάσταση στην Μαραθάσα δεν διαφοροποιήθηκε εφόσον οι Ενετοί επικεντρώθηκαν στην οχύρωση της Κύπρου έναντι στην Οθωμανική απειλή.

Η ολική κατάληψη του νησιού από τους Τούρκους ήρθε το 1571. Η ορεινή περιοχή της Μαραθάσας, όντας σχετικά απομονωμένη και δυσπρόσιτη, δεν κατοικήθηκε από Τούρκους. Έτσι τα χωριά της περιοχής παρέμειναν αμιγώς ελληνικά. Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας ανεγέρθηκαν στην περιοχή πολλά ξωκλήσια όπως του Αγίου Νικολάου στην Τσακίστρα, του Αγίου Κυριάκου στον Κάμπο και του Αγίου Νικολάου στον Οίκο.

Γύρω στο 1607 οι Τούρκοι άρχισαν να εφαρμόζουν στην Κύπρο τον εξισλαμισμό. Το επαναστατικό κίνημα που οργανώθηκε στην περιοχή της Μαραθάσας απέτυχε, με αποτέλεσμα τα τουρκικά στρατεύματα να οργανώσουν επιδρομές στην περιοχή. Φεύγοντας άφησαν πίσω τους τα ερείπια πολλών οικισμών, τις σφαγές και την εξόντωση των κατοίκων της και την λεηλασία και κατεδάφιση πολλών εκκλησιών. Από τότε οι περισσότεροι οικισμοί της Μαραθάσας χάθηκαν και οι ονομασίες τους έμειναν μόνο ως τοπωνύμια. Οι κάτοικοι των οικισμών αυτών προσφυγοποιήθηκαν και μετακινήθηκαν προς ασφαλέστερες περιοχές.

Πολλές ηγετικές μορφές της Ελληνικής Επανάστασης κατάγονταν από τη Μαραθάσα. Την 9η Ιουλίου 1821 απαγχονίστηκαν από τους Τούρκους ο Αρχιεπίσκοπος Κυπριανός και οι Μητροπολίτες Πάφου Χρύσανθος, από τις Τρεις Ελιές, ο Μητροπολίτης Κερύνειας Λαυρέντιος, από τον Καλοπαναγιώτη και ο Μητροπολίτης Κιτίου Μελέτιος. Επίσης, ο τότε Ηγούμενος του Κύκκου Ιωσήφ, από την περιοχή Μαραθάσας, μαζί με πολλούς άλλους κληρικούς βρήκε φρικτό θάνατο στα χέρια των κατακτητών.

Στις αρχές του 20ου αιώνα άρχισαν να οργανώνονται τα πρώτα σχολεία στην περιοχή. Το πρώτο σχολείο στη νότια Μαραθάσα κτίστηκε το 1882 στην κοινότητα των Καμιναριών. Το δεύτερο σχολείο ανεγέρθηκε το 1924 στην κοινότητα Αγίου Δημητρίου για κάλυψη των αυξημένων αναγκών της περιοχής.

Το 1900 οικοδομήθηκε δίπλα από τη Μονή Λαμπαδιστή το πρώτο σχολείο της περιοχής για αγόρια, στο οποίο φοιτούσαν 50 μαθητές από τις κοινότητες Καλοπαναγιώτη, Μουτουλλά, Οίκου και Γερακιές. Το 1912 λειτούργησε η «Σχολή Μιτσή» στην Λεμίθου, η οποία συνιστούσε πηγή πνευματικής ανάπτυξης για τις κοινότητες της Μαραθάσας και στην μακρόχρονη πορεία της τροφοδότησε όλους τους αγώνες της Κύπρου.

Κοινωνικό & οικονομικό περιβάλλον

Η περιοχή της Μαραθάσας μέχρι το 1955 άκμαζε σε όλους τους τομείς. Η γεωργική παραγωγή μπορούσε εύκολα να πωληθεί στις κοντινές αγορές της Μόρφου ή σε διάφορα πανηγύρια όπου πήγαιναν οι κάτοικοι των κοινοτήτων για να διαθέσουν και τα υπόλοιπα αγροτικά προϊόντα.

Σημαντική συμβολή στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής αποτελούσε ο τουρισμός που ενδυνάμωνε σημαντικά την τοπική οικονομία. Η περιοχή Μαραθάσας αποτελούσε το τουριστικό θέρετρο των κατοίκων της κοιλάδας του Μόρφου με αποτέλεσμα να λειτουργεί στην περιοχή μεγάλος αριθμός τουριστικών καταλυμάτων και υπηρεσιών, παράγοντας που συνέβαλε σημαντικά στην οικονομική της ανάπτυξη. Επιπλέον, μεγάλος αριθμός εργαζομένων της περιοχής απασχολείτο στο μεταλλείο της Σκουριώτισσας που βρισκόταν κοντά στην περιοχή.

Σημαντικό σταθμό στην κοινωνικό-οικονομική εξέλιξη της περιοχής αποτέλεσε η Τούρκικη εισβολή που επέφερε αρνητικές συνέπειες στην περιοχή της Μαραθάσας. Η κατοχή της Βόρειας Κύπρου και ειδικότερα της περιοχής Μόρφου είχε ως αποτέλεσμα την μείωση των θέσεων εργασίας για τους κατοίκους των κοινοτήτων της Μαραθάσας, αφού μεγάλος αριθμός των κατοίκων απασχολείτο στην περιοχή.

Σήμερα, οι κοινότητες της περιοχής Μαραθάσας χαρακτηρίζονται από πολύ χαμηλή πληθυσμιακή πυκνότητα, ως αποτέλεσμα της μείωσης του πληθυσμού τους. Οι περισσότερες κοινότητες έχουν λίγους και μεγάλους σε ηλικία κατοίκους, με αποτέλεσμα η πληθυσμιακή αποψίλωση και η έλλειψη νεαρού σε ηλικία πληθυσμού να αποτελούν σημαντικό τροχοπέδη στην βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής.

Ο πρωτογενής τομέας της περιοχής χαρακτηρίζεται από την κυριαρχία των δασικών εκτάσεων, της αμπελοκαλλιέργειας και της δενδροκαλλιέργειας. Η κτηνοτροφική δραστηριότητα στην περιοχή είναι περιορισμένη και αυτό λόγω των περιοριστικών πολιτικών που εφαρμόστηκαν κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας σε βάρος της κτηνοτροφικής δραστηριότητας. Η απαγόρευση εφαρμόστηκε με σκοπό την προστασία των

δασικών εκτάσεων αλλά και των προστατευόμενων ζωνών της περιοχής (αντιπροσωπεύουν το 85% περίπου της διοικητικής έκτασής της).

Οι χρήσεις γης της Μαραθάσας κατανέμονται κυρίως σε δασικές εκτάσεις και δευτερευόντως σε γεωργικές εκτάσεις. Η κατανομή αυτή ισχύει τόσο για την περιοχή Μαραθάσας όσο και για την ευρύτερη περιοχή του Τροόδου. Οι δασικές εκτάσεις καταλαμβάνουν το 55% περίπου της διοικητικής έκτασης της Μαραθάσας, ενώ ο δασικός πλούτος τυγχάνει εκμετάλλευσης κυρίως, από τους κατοίκους των κοινοτήτων Κάμπου και Τσακίστρας.

Οι ετήσιες καλλιέργειες αφορούν κυρίως λαχανικά ενώ οι μόνιμες καλλιέργειες, σπρωροφόρα δέντρα και αμπέλια. Οι δενδρώδεις καλλιέργειες αποτελούνται κυρίως από κερασιές, μηλιές, ροδακινιές και νεκταρινιές. Στην περιοχή καλλιεργούνται επίσης διάφορες ποικιλίες σταφυλιών που είναι γνωστές για το γηγενή τους χαρακτήρα π.χ. το επιτραπέζιο σταφύλι βέρικο, ή άλλα τα οποία αξιοποιούνται κυρίως για την παρασκευή παραδοσιακών προϊόντων π.χ. παλουζέ και σουτζιούκος κ.λπ.

Στην περιοχή αυτοφυούν αρωματικά φυτά όπως σπατζιά, ρίγανη, δυόσμος, χαχομηλιά, ζαμπουκό, τριμηθιά, ρούδι (σουμάκι), δάφνη κ.λπ.

Ο δευτερογενής τομέας, δηλαδή ο μεταποιητικός τομέας που αξιοποιεί την αγροτική παραγωγή, έχει επικεντρωθεί στην παρασκευή παραδοσιακών προϊόντων. Η έλλειψη βιομηχανικών μονάδων μεταποίησης περιορίζει την συνεισφορά της δευτερογενούς παραγωγής μόνο σε χειροτεχνίες και μικρής κλίμακας βιοτεχνίες. Όπως παλιότερα, έτσι και σήμερα, οι Μαραθεύτες ασχολούνται με την παραγωγή τσαμαρέλλας, λουκάνικων, κρασιού, ζιβανίας, παραδοσιακών γλυκών και αιθέριων ελαίων.

Ο τριτογενής τομέας και ειδικότερα ο τομέας του τουρισμού παρουσιάζει μεγάλες προοπτικές για την ανάπτυξη της περιοχής εφόσον διαθέτει υπέροχο φυσικό περιβάλλον και πλούσιο πολιτισμό. Ειδικότερα, λόγω του φυσικού της πλούτου η περιοχή της Μαραθάσας μπορεί να αξιοποιηθεί όλες τις εποχές μέσα από την προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

Η σημαντική παρουσία του τουριστικού τομέα στην οικονομία της Μαραθάσας ήταν εμφανής από τις πρώτες δεκαετίες του προηγούμενου αιώνα αφού αποτέλεσε πόλο έλξης τόσο Κυπρίων όσο και ξένων επισκεπτών.

Σήμερα, αν και δεν συγκρατάλεγει στους δημοφιλείς τουριστικούς προορισμούς, εντούτοις αποτελεί περιοχή σημαντικής περιβαλλοντικής αξίας, μέσα απο την οποία υπερτονίζεται ο ανόθευτος και παραδοσιακός χαρακτήρας της ορεινής Κύπρου.

Περιβάλλον και Οικολογική αξία της Μαραθάσας & του Πεδουλά

Εθνικό Δασικό Πάρκο Τροόδους

Η κοινότητα του Πεδουλά καθώς και ευρύτερα, η περιοχή Μαραθάσας, αποτελούν τμήμα του Εθνικού Δασικού Πάρκου Τροόδους (ΕΔΤΠ), το οποίο περιλαμβάνεται στο δάσος Τροόδους και αναγνωρίζεται ως περιοχή εξαιρετικής οικολογικής σημασίας. Κηρύχθηκε σε Εθνικό Δασικό Πάρκο στοχεύοντας στη διαφύλαξη και σωστή αξιοποίηση των οικολογικών, επιστημονικών, υδρολογικών, και τουριστικών λειτουργιών και αξιών του. Στο ΕΔΠΤ λειτουργούν εκδρομικοί χώροι, σημεία εστίασης επισκεπτών και κατασκηνωτικοί χώροι.

Στο Πάρκο περιλαμβάνονται επίσης αριθμός μονοπατιών μελέτης της φύσης τα οποία είναι σηματοδοτημένα με σημάνσεις και πληροφορίες για σημεία με ειδικό ενδιαφέρον, ενώ ένα από τα μονοπάτια σχεδιάστηκε ώστε να είναι κατάλληλο για επισκέπτες με τροχοκάθισμα.

Το ΕΔΠΤ ανήκει στο Δίκτυο Natura 2000, ένα ευρωπαϊκό οικολογικό δίκτυο ειδικών ζωνών προστασίας, το οποίο δημιουργήθηκε για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων, της άγριας πανίδας και χλωρίδας με στόχο τη διασφάλιση της βιοποικιλότητας. Ανάμεσα σε άλλα, η συνοχή του δικτύου εξασφαλίζεται με δραστηριότητες ελέγχου, επιτήρησης, επαναεισαγωγής αυτοχθόνων ειδών, εισαγωγής αυτόχθονων ειδών, έρευνας και εκπαίδευσης.

Από γεωλογικής άποψης, το Πάρκο αποτελεί αντικείμενο ευρείας επιστημονικής έρευνας, αφού το οφιολιθικό σύμπλεγμά του είναι το πιο καλά αναπτυγμένο στον κόσμο. Ποτάμια που πηγάζουν από τις περιοχές του Πάρκου είναι: ο Κούρρης, ο Κρούς Ποταμός, ο Καρκώτης και ο Ποταμός της Μαραθάσας.

Γεωλογία

Από γεωλογικής άποψης, η περιοχή της Μαραθάσας αποτελείται από ποικίλες αποθέσεις πυριγενούς προελεύσεως με διάταξη και ιδιότητες που προσδίδουν στο τοπίο ένα ιδιαίτερο σχήμα και χρώμα. Στην περιοχή Μαραθάσας απαντώνται τα πυριτιούχα εδάφη και τα φαιοχώματα που είναι εδάφη αβαθή τα οποία αναπτύχθηκαν πάνω στις λάβες. Εμφανίζονται μόνο στο βόρειο τμήμα του χωριού Καλοπαναγιώτης, καθώς και στα νοτιοδυτικά του χωριού Μηλικούρι. Όσον αφορά στα πυριτιούχα εδάφη, αυτά καταλαμβάνουν ολόκληρη την υπόλοιπη περιοχή Μαραθάσας και δημιουργήθηκαν πάνω στα βασικά πυριγενή πετρώματα του Τροόδους.

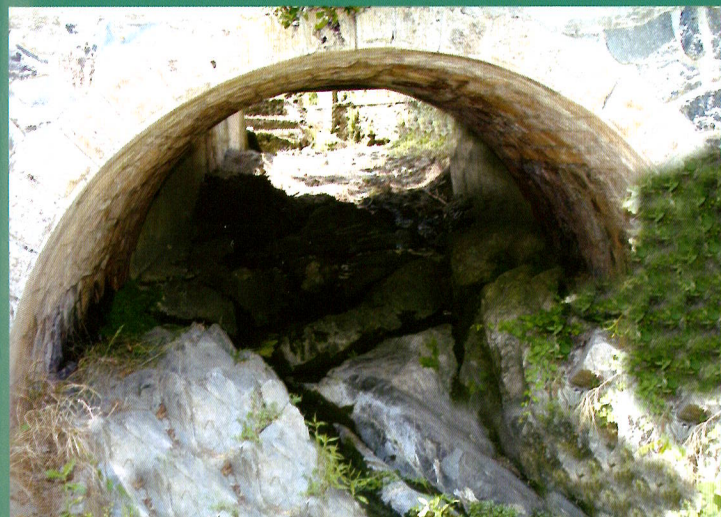
Κλιματολογικές Συνθήκες

Το κλίμα της περιοχής Μαραθάσας χαρακτηρίζεται από ψυχρούς χειμώνες και δροσερά καλοκαίρια. Η περιοχή επηρεάζεται από τους αναβατικούς ανέμους την ημέρα και τους καταβατικούς ανέμους τη νύχτα. Οι άνεμοι αυτοί δημιουργούνται από τη διαφορά θερμοκρασίας ανάμεσα στις κορυφές, τις βουνοπλαγιές και τις κοιλάδες. Η μέση ετήσια βροχόπτωση στην περιοχή κυμαίνεται μεταξύ 1.000 και 4.000 χιλιοστά, η δε επίδραση του ανάγλυφου

στην κατανομή της είναι σημαντική (οι περιοχές με μεγαλύτερο υψόμετρο δέχονται τη περισσότερη βροχόπτωση).

Η βροχόπτωση συνήθως ξεκινά την πρώτη εβδομάδα του Δεκέμβρη και συνεχίζει έως και τις πρώτες δέκα μέρες του Απριλίου.

Στην περιοχή Μαραθάσας σημειώνεται χιονόπτωση σε περιοχές με υψόμετρο πάνω από 1.000 μέτρα.

Υδάτινοι πόροι

Η περιοχή της Μαραθάσας δέχεται πολύ υψηλή βροχόπτωση, γεγονός που την καθιστά μια από τις πλουσιότερες περιοχές σε υδάτινους πόρους σε ολόκληρη την Κύπρο. Στην περιοχή υπάρχουν πολλά ποτάμια που διατηρούν τη ροή τους καθόλη τη διάρκεια του χρόνου. Στην περιοχή ρέουν οι ποταμοί Σετράχος, Ξερός και Κάμπρος που καταλήγουν στον κόλπο της Μόρφου (Βόρεια της Μαραθάσας). Επιπλέον, στην περιοχή Μαραθάσας ρέει το άνω μέρος του ποταμού Διαρίζου και το αργάκι του Καστρουλιού (παραπόταμου του Ξεροπόταμου). Τόσο ο Διαρίζος όσο και ο Ξεροπόταμος καταλήγουν στη θαλάσσια περιοχή Πάφου (Νότια της κοιλάδας). Ο Σέτραχος είναι ο σημαντικότερος από τους ποταμούς της περιοχής και αποτελεί σημαντικό περιβαλλοντικό

στοιχείο της κοινότητας του Πεδουλά, αφού είναι αυτός που δημιουργεί την κοιλάδα της Μαραθάσας. Η κοιλάδα αυτή περιβάλλεται από υψηλές, απόκρημνες πλαγιές και άγριες βουνοκορφές και καλλιεργείται με οπωροφόρα δέντρα.

Στη Μαραθάσα βρίσκονται επίσης αρκετές σημαντικές πηγές, με πιο γνωστό το συγκρότημα των πηγών Χαρτζιή, κοντά στην κοινότητα Προδρόμου, με μέση ημερήσια απόδοση 1.500 m³. Σημαντικά αναπτυξιακά έργα που έχουν υλοποιηθεί στην περιοχή είναι η δημιουργία τριών φραγμάτων: του Προδρόμου, του Καλοπαναγιώτη και της Τσακκίστρας. Το φράγμα του Προδρόμου κατασκευάστηκε το 1962, ως αποτέλεσμα των ολοένα αυξανόμενων αναγκών για άρδευση. Έχει χωρητικότητα 110.000 m³ και βρίσκεται κοντά στο κύριο δρόμο Προδρόμου - Τροόδους στην τοποθεσία Δαμασκηνάρι. Είναι κτισμένο πάνω στο ποταμό Διαρίζο, κοντά στις πηγές του και σκοπός του είναι η άρδευση έκτασης 23 εκταρίων που καλλιεργούνται με φυλλοβόλα δέντρα. Το φράγμα του Καλοπαναγιώτη είναι μεγαλύτερο από του Προδρόμου. Ολοκληρώθηκε το 1967, έχει χωρητικότητα 391.000 m³ και είναι κτισμένο πάνω στο ποταμό Σέτραχο. Στο φράγμα του Καλοπαναγιώτη υπάρχουν τα ψάρια Πέστροφα και Κουνουπιέρης. Το φράγμα στην Τσακίστρα, βρίσκεται πάνω στον ποταμό Λιμνίτη και έχει χωρητικότητα 100.000 m³.

Χλωρίδα & Πανίδα

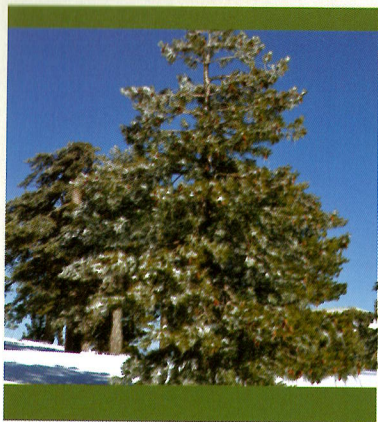
Η περιοχή της Μαραθάσας, λόγω της ποικιλίας του γεωλογικού υποστρώματος και των οικολογικών συνθηκών, διαθέτει μια πλούσια χλωρίδα που περιλαμβάνει αρκετά ενδημικά είδη φυτών.

Η δασική βλάστηση αποτελείται από κωνοφόρα και πλατύφυλλα είδη. Ιδιαίτερα εκτεταμένες είναι οι δασικές συστάδες τραχείας πεύκης (*Pinus brutia*) είτε σε αμιγή κατάσταση, είτε σε μίξη με άλλα είδη, όπως για παράδειγμα με την Λατζιά (*Quercus alnifolia*), που είναι ενδημικό είδος της Κύπρου (απαντά δηλαδή αποκλειστικά στην Κύπρο). Τα δάση τραχείας πεύκης απαντούν σε υψόμετρο μέχρι 1.200 μέτρα. Η τραχεία πεύκη θεωρείται ιθαγενές είδος της ανατολικής περιοχής της Μεσογείου και μπορεί να φτάσει σε ύψος μέχρι τα 35 μέτρα.

Η ύπαρξη μεγάλων δασικών εκτάσεων βοήθησε κατά καιρούς σε σημαντικό βαθμό την ανάπτυξη της περιοχής της Μαραθάσας. Από πολύ παλιά υπήρχε αυξημένος αριθμός κατοίκων που ασχολούνταν με την υλοτομία, κυρίως στις κοινότητες του Κάμπου και της Τσακκίστρας. Η τουριστική ανάπτυξη της περιοχής οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην πλούσια φυσική της ομορφιά και μπορεί να θεωρηθεί ως το σημαντικότερο συγκριτικό πλεονέκτημά της.

Σε υψόμετρα πάνω από 600 μέτρα και κυρίως σε βραχώδεις πλαγιές, σχηματίζονται πυκνοί θαμνώνες και δασικές συστάδες της ενδημικής λατζιάς (*Quercus alnifolia*). Η Λατζιά ανακηρύχθηκε ως το Εθνικό Δέντρο της Κύπρου. Άλλα δέντρα και θάμνοι που απαντώνται στην περιοχή είναι: η αντρουκλιά (*Arbutus andrachne*), η περνια (*Quercus coccifera*), ο δρυς (*Quercus infectoria*), το σφεντάμι (*Acer obtusifolium*), η αγριελιά (*Olea europaea*), η μοσφιλιά (*Crataegus azarolus*), το ρούδι (*Rhus coriaria*) και η αγριοτριανταφυλλιά (*Rosa canina*). Κοντά στους ποταμούς και σε υγρές θέσεις σχηματίζονται παρόχθια δάση πλατανιού (*Platanus orientalis*) και σκλήθρου

(*Alnus orientalis*), ενώ φιλοξενούνται και άλλα παρόχθια είδη όπως η μυρσίνη ή μυρτιά (*Myrtus communis*), η δάφνη (*Laurus nobilis*) και η αροδόφνη ή πικροδόφνη (*Nerium oleander*).

Η χλωρίδα του ΕΔΠΤ περιλαμβάνει 785 είδη, 747 από τα οποία είναι ιθαγενή και 74 είναι ενδημικά της Κύπρου. Δεκατέσσερα από αυτά, είναι τοπικά ενδημικά της περιοχής, δηλαδή απαντούν μόνο στο ΕΔΠΤ και πουθενά αλλού στον κόσμο. Πέντε φυτικά είδη που απαντούν στο Πάρκο (και στην ευρύτερη οροσειρά Τροόδους) περιλαμβάνονται στο Παράρτημα II της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ. Από αυτά τα *Arabis kenedyae*, *Chionodoxa lochia*, *Pinguicula crystallina* και *Crocus cyrius* έχουν τους κύριους πληθυσμούς τους εντός του ΕΔΠΤ.

Το ενδημικό άγριο πρόβατο *Ovis gmelini orhion* (αγρινό) αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα είδη πανίδας της περιοχής Μαραθάσας, του Δάσους Πάφου και του Δάσους Τροόδους. Ο πληθυσμός του ζώου αυτού κατά τη δεκαετία του 1930 είχε μειωθεί σε σημαντικό βαθμό και είχε κινδυνεύσει να εξαφανιστεί. Έκτοτε έχουν ληφθεί αυστηρά μέτρα για την προστασία του και σήμερα ο πληθυσμός του αριθμεί περίπου 3000 ζώα.

Επίσης, το ΕΔΠΤ είναι μία από τις οκτώ περιοχές που εμφανίζεται το είδος προτεραιότητας *Hierorhis cyriensis* (είδος φιδιού) και αποτελεί τη μοναδική περιοχή του Δικτύου Natura 2000 της Κύπρου όπου καταγράφονται οι νυκτερίδες *Myotis blythi* και *Myotis caraccini*.

Άλλα είδη θηλαστικών που ζουν στην οροσειρά του Τροόδους είναι η αλεπού (*Vulpes vulpes indutus*), ο λαγός (*Lepus europraeus cyrius*), ο σκαντζόχοιρος (*Suncus etruscus*), καθώς και αριθμός μικρών τρωκτικών και άλλων νυκτερίδων.

Το ΕΔΠΤ αποτελεί επίσης Ζώνη Ειδικής Προστασίας (σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Οδηγία 2009/147/ΕΚ) που αποσκοπεί στην προστασία σημαντικών ειδών πτηνών, όπως ο γύπας (*Gyps fulvus*), το περτικοσιάχινο (*Hieraaetus fasciatus*), η πευκοτρασιήλα (*Lullula arborea*), ο πέμπτεσος (*Parus ater cyriotes*), ο δενδροβάτης (*Certhia brachydactyla dorothae*) και η δακκανούρα (*Lanius nubicus*). Στην περιοχή απαντούν επίσης πέραν των 50 ειδών πτηνών, ανάμεσα στα οποία ξεχωρίζουν ο κλόκκαρος (*Corvus corax*), το περδικοσιάχινο (*Hieraaetus fasciatus*), ο σταυρομύτης (*Loxia curvirostra*), ο δεντροβάτης (*Certhia brachydactyla dorothae*), το αηδόνη (*Luscinia megarhynchos*) και η ενδημική σκαλιφούρτα (*Oenanthe cyriaca*).

ΟΙΚΟΤΟΠΟΙ

ΟΙΚΟΤΟΠΟΙ

ΟΙΚΟΤΟΠΟΙ

Η μεγάλη ποικιλότητα που εμφανίζεται στο ΕΔΠΤ σε τοπία και οικοσυστήματα αντικατοπτρίζεται στον αριθμό των τύπων οικοτόπων που απαντώνται στο Πάρκο. Συγκεκριμένα, εντός του ΕΔΠΤ απαντώνται 11 οικοτόποι του Παραρτήματος Ι της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, από τους οποίους οι 4 είναι προτεραιότητας, αφού θεωρούνται ιδιαίτερα σημαντικοί και επιβάλλεται η άμεση λήψη μέτρων για τη διατήρησή τους. Το Πάρκο είναι επίσης η μοναδική περιοχή στην Κύπρο και σε ολόκληρο τον κόσμο όπου εμφανίζεται ο οικοτόπος 6460 (Τυρφώνες του Τροόδους).

Πιο κάτω παρουσιάζονται συνοπτικές πληροφορίες για τους τέσσερις οικοτόπους προτεραιότητας της περιοχής:

Οικότοπος 62B0:

(Σερπεντινόφιλα λιβάδια της Κύπρου): Το ΕΔΠΤ είναι μία από τις 3 περιοχές όπου εμφανίζεται ο οικοτόπος 62B0, ο οποίος είναι ενδημικός στην Κύπρο. Τα «σερπεντινόφιλα λιβάδια της Κύπρου» είναι κοινότητες πολυετών ποών και ημίθαμνων που αναπτύσσονται σε βραχώδεις και πετρώδεις θέσεις σε σερπεντίνες και χαρακτηρίζονται από εξειδικευμένη χλωρίδα. Στη σερπεντινόφιλη βλάστηση του ΕΔΠ Τροόδους, στη ζώνη της μαύρης πεύκης (*Pinus nigra*), συναντώνται τα ενδημικά είδη *Alyssum troodi*, *Onosma troodi*, *Acinos troodi* και η *Arenaria saponarioides*.

Οικότοπος 9390:

(Θαμνώνες και δασικές συστάδες της *Quercus alnifolia*): Η *Quercus alnifolia* (λατζιά) είναι ενδημική στην οροσειρά του Τροόδους όπου φτάνει σε υψόμετρο μέχρι τα 1.750 μέτρα. Αναπτύσσεται συνήθως στον υπόροφο των δασών κωνοφόρων και σπανιότερα σχηματίζει δικούς της θαμνώνες και χαμηλές δασικές συστάδες, που αντιστοιχούν στον ενδημικό οικοτόπο 9390. Η σημερινή εξάπλωση και δομή του οικοτόπου είναι αποτέλεσμα των ανθρωπογενών επιδράσεων που από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα οδήγησαν στην υποχώρηση δασών με είδη δρυός.

Οικότοπος 9530 (Δάση μαύρης πεύκης):

Το ΕΔΠΤ είναι μία από τις 2 περιοχές του Δικτύου Natura 2000 στην Κύπρο όπου εμφανίζεται ο οικότοπος προτεραιότητας 9530, καταλαμβάνοντας το 99,8% της συνολικής έκτασης του οικοτόπου στην Κύπρο. Το χαρακτηριστικό είδος είναι η *Pinus nigra* subsp. *palassiana* (Μαύρη Πεύκη).

Τυρφώνες του Τροόδους (Οικότοπος 6460):

Οι τυρφώνες του Τροόδους είναι υγρότοποι με κοινότητες καλαμοειδών που χαρακτηρίζονται από το σχηματισμό τύρφης και αναπτύσσονται σε 2 μόνο γειτονικές θέσεις του Τροόδους στην Κύπρο, στο Αλμυρολίβαδο και στο Πασιά Λιβάδι, σε υψόμετρο περίπου 1600 - 1650 μέτρα. Ακόμα και το καλοκαίρι το έδαφος στη μεγαλύτερη έκτασή τους παραμένει υγρό και λασπώδες.

Τα χαρακτηριστικά είδη είναι σπάνια και απαντούν μόνο σε υγρά λιβάδια μεγάλων υψομέτρων στην Κύπρο. Τα είδη αυτά είναι τα: *Crypsis hadjikyriacou* (ενδημικό των τυρφώνων του Τροόδους, προς εξαφάνιση), *Calamagrostis erigejos* (εύτρωτο), *Brachypodium glaucovirens* (=B. *firmifolium*, εύτρωτο), *Poa pratensis* (εύτρωτο).

Οικοτουριστικές διαδρομές

Διαδρομή Αρ 1: ΠΕΔΟΥΛΑΣ – ΟΙΚΟΣ	
Κοινότητα	Σημεία ενδιαφέροντος
Πεδουλάς	Ιερός Ναός Προόδου Τιμίου Σταυρού Βυζαντινό Μουσείο Πεδουλά Εκκλησία Αρχαγγέλου Μιχαήλ Λαογραφικό Μουσείο Πεδουλά
Μουτουλλάς	Εκκλησία Παναγίας του Μουτουλά
Καλοπαναγιώτης	Οικία και Μουσείο Λαυρεντίου Ιαματικά Νερά Καλοπαναγιώτη Μονή Αγίου Ιωάννη Λαμπαδιστή Εκκλησία Παναγία Θεοσκέπαστη Μονοπάτι Καλοπαναγιώτη – Οίκου
Οίκος	Κέντρο κοινότητας

Η διαδρομή από τον Πεδουλά προς τον Οίκο, χαρακτηρίζεται από έντονη θρησκευτικότητα, λόγω της ύπαρξης στις κοινότητες πληθώρας εκκλησιών και μοναστηριών, μεγάλης θρησκευτικής και ιστορικής σημασίας. Αρκεί να αναφέρουμε ότι στη διαδρομή αυτή περιλαμβάνονται τρεις από τις δέκα, συνολικά, κυπριακές εκκλησίες που βρίσκονται στον κατάλογο των Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO, ο Ιερός Ναός Προόδου Τιμίου Σταυρού στην κοινότητα του Πεδουλά, η εκκλησία της Παναγίας στο Μουτουλλά και η Μονή του Αγίου Ιωάννη του Λαμπαδιστή στον Καλοπαναγιώτη. Τα Βυζαντινά μουσεία αλλά και τα μουσεία λαϊκής παράδοσης που συναντώνται στην διαδρομή σκιαγραφούν την ιστορία και τις παραδόσεις της κοιλάδας της Μαραθάσας, όπως αυτά καταγράφηκαν διαχρονικά.

Μουτουλλάς:

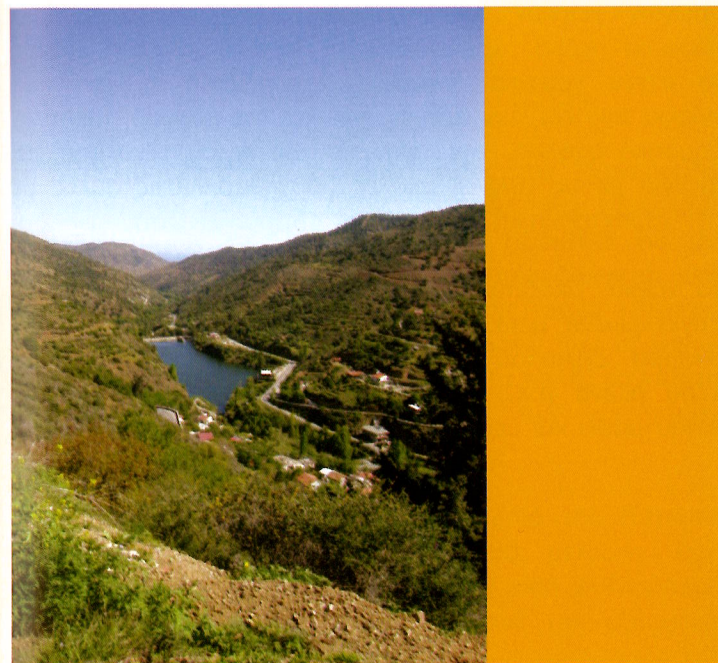
Η κοινότητα του Μουτουλλά βρίσκεται ανάμεσα στον Καλοπαναγιώτη και τον Πεδουλά και αποτελεί αντιπροσωπευτικό χωριό της γεωγραφικής περιοχής της Μαραθάσας. Το χωριό είναι βυθισμένο στο πράσινο των σπυροφόρων δέντρων, ενώ ανάμεσα τους προβάλλουν οι κεραμιδένιες στέγες των σπιτιών, που προσδίδουν στο χωριό παραδοσιακό χαρακτήρα.

Στο Μουτουλλά αξιοσημείωτη είναι η εκκλησία της Παναγίας του Μουτουλλά, η οποία είναι κτισμένη σε ένα λόφο πάνω από το χωριό. Είναι κτίσμα του 1280 και φέρει τις μοναδικές ακριβώς χρονολογημένες τοιχογραφίες του 13ου αιώνα που σώζονται στην Κύπρο. Η εκκλησία περιλαμβάνεται στον κατάλογο των Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO.

Καλοπαναγιώτης:

Ο Καλοπαναγιώτης απλώνεται κατά μήκος της κοιλάδας του Σέτραχου ποταμού, σε υψόμετρο 700 μέτρων.

Τα αμφιθεατρικά κτισμένα διώροφα σπιτάκια του με τις σκιερές κληματαριές στις αυλές και τα μπαλκόνιά τους, οι ιαματικές πηγές, τα δροσερά μονοπάτια με τα χρώματα και τη μυρωδιά του βουνού, η καταπράσινη κοιλάδα του Σέτραχου ποταμού που ρέει ασταμάτητα στα πόδια του, συνθέτουν μια εικόνα απaráμιλλης ομορφιάς. Ο γνήσιος παραδοσιακός χαρακτήρας του χωριού σκιαγραφείται μέσα από τα πέτρινα μονοπάτια και τα παλιά σπίτια, αλλά και μέσα από την έντονη θρησκευτικότητα της περιοχής. Ο πατροπαράδοτος τρόπος ζωής του χωριού αναβιώνει επίσης, μέσα από τον επιβλητικό παραδοσιακό νερόμυλο με μολόπετρες στην όχθη του ποταμού του χωριού.

Το σπουδαιότερο μνημείο του Καλοπαναγιώτη είναι το Μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη του Λαμπαδιστή, δίπλα στο οποίο βρίσκεται και το Βυζαντινό Μουσείο. Επίσης, αξιοσημείωτα είναι η εκκλησία της Παναγίας Θεοσκέπαστης και η Οικία και Μουσείο του Λαυρεντίου. Ο Καλοπαναγιώτης είναι διάσημος για τα ιαματικά νερά του, ενώ το φράγμα του προσφέρει μοναδική θέα κατά την κάθοδο προς την πρωτεύουσα. Στα βορειοανατολικά του χωριού προβάλλει σαν πίνακας ζωγραφικής το μικρό χωριό Οίκος, στο οποίο υπάρχει μονοπάτι της φύσης.

Οίκος:

Ο Οίκος είναι ένα μικρό και όμορφο χωριό, κτισμένο στην καρδιά της Μαραθάσας, σε υψόμετρο περίπου 650 μέτρων απέναντι από τον Καλοπαναγιώτη.

Ακολουθώντας την παραδοσιακή αρχιτεκτονική των ορεινών χωριών της περιοχής, ο Οίκος παρουσιάζει πλούσια λαϊκή αρχιτεκτονική. Περιδιαβαίνοντας κανείς τα στενά γραφικά δρομάκια του χωριού, συναντά τα ρυάκια που τρέχουν από τις πλαγιές του βουνού, το παλιό δημοτικό σχολείο, την εκκλησία του Αγίου Νικολάου, τα ανώγια με τις ξύλινες σκάλες, τα πιθάρια στις αυλές με τη χαρακτηριστική κληματαριά μπροστά στην είσοδο.

Το χωριό, εικάζεται ότι ιδρύθηκε επί Τουρκοκρατίας, και συγκεκριμένα μετά την κατάπνιξη της επανάστασης του Βίκτορα Ζεμπετού από τους Τούρκους στα μέσα του 17ου αιώνα μ.Χ., όταν οι παλαιότεροι οικισμοί είχαν καταστραφεί και μεγάλος αριθμός αμάχων είχε σφαγιαστεί.

Διαδρομή Αρ 2: ΠΕΔΟΥΛΑΣ – ΠΑΛΑΙΟΜΥΛΟΣ

Κοινότητα	Σημεία ενδιαφέροντος
Πεδουλάς	Ιερός Ναός Προόδου Τιμίου Σταυρού Βυζαντινό Μουσείο Πεδουλά Εκκλησία Αρχαγγέλου Μιχαήλ Λαογραφικό Μουσείο Πεδουλά
Πρόδρομος	Εκκλησία Ιωάννη Προδρόμου Μοναστήρι της Παναγίας Τρικουκκιάς Μονοπάτι Πρόδρομος – Λεμύθου
Λεμίθου	Εκκλησία Παναγίας Ιαματικής
Παλαιόμυλος	Κέντρο Οικισμού
Άγιος Δημήτριος	Κέντρο Οικισμού
Τρεις Ελιές	Κέντρο Οικισμού
Καμινάρια	Μονοπάτι Ενετικά Γεφύρια

Η διαδρομή από τον Πεδουλά προς τον Παλαιόμυλο, χαρακτηρίζεται από τον έντονο παραδοσιακό χαρακτήρα των κοινοτήτων που την αποτελούν. Πρόκειται για μια διαδρομή με ελικοειδείς δρόμους η οποία διέρχεται από τα υψηλότερα σημεία στο νησί και στην οποία επικρατεί το βουνίσιο τοπίο. Ο φυσικός παράδεισος των περιοχών αυτών μπορεί να εξερευνηθεί μέσα από τα πολλά μονοπάτια μελέτης της φύσης που διέρχονται των κοινοτήτων.

Πρόδρομος:

Ο Πρόδρομος είναι το ψηλότερο χωριό της Κύπρου, κτισμένος σε μέσο υψόμετρο 1.380 μέτρων. Στην κοινότητα του καλλιεργούνται διάφορα είδη φυλλοβόλων οπωροφόρων δέντρων με πιο γνωστά την εξαιρετική ποιότητα των μήλων του.

Η κοινότητα γνώρισε μεγάλη τουριστική ανάπτυξη, λόγω του καταπράσινου τοπίου του χωριού και του δροσερού του κλίματος, αλλά και λόγω της ύπαρξης του ξενοδοχείου «Βερεγγάρια» που σήμερα είναι εγκαταλειμμένο. Το «Βερεγγάρια» προσέλκυσε μια σειρά από εξέχουσες προσωπικότητες, γι' αυτό άλλωστε χαρακτηρίστηκε και ως το «ξενοδοχείο των βασιλιάδων».

Το όνομα του χωριού είναι αγιολογικό, από το όνομα του αγίου Ιωάννη του Προδρόμου, στον οποίο είναι αφιερωμένη και η ανοικοδομημένη εκκλησία του, στο κέντρο του χωριού. Επίσης, κοντά στο χωριό υπάρχει το γνωστό μοναστήρι, της Τρικουκιάς που είναι αφιερωμένο στην Παναγία. Το μοναστήρι έχει επαναλειτουργήσει, είναι γυναικείο και αρκετές μοναχές διαβιώνουν σ' αυτό.

Λεμίθου:

Η Λεμίθου είναι χωριό της νότιας Μαραθάσας, κτισμένο αμφιθεατρικά μέσα σε ένα καταπράσινο φυσικό περιβάλλον και συγκαταλέγεται ανάμεσα στα 10 ψηλότερα χωριά της Κύπρου. Στην περιορισμένη καλλιεργήσιμη γη του χωριού καλλιεργούνται κυρίως οπωροφόρα δέντρα, καρυδιές και λίγα λαχανικά.

Στη Λεμίθου βρίσκεται η Σχολή Μισή, η οποία πρωτολειτούργησε το 1912 με κύριο σκοπό να παρέχει την αναγκαία μόρφωση στα παιδιά της περιοχής Μαραθάσας ώστε να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις ενός κόσμου που συνεχώς εξελισσόταν. Η Σχολή έγινε γνωστή παγκύπρια και αποτελεί πνευματικό φάρο τόσο για την κοινότητα της Λεμίθου, όσο και ευρύτερα στην περιοχή.

Η Λεμίθου είναι μια κοινότητα με έντονο το στοιχείο της θρησκευτικότητας και φιλοξενεί τέσσερις εκκλησίες: την Παναγία την Ιαματική, τον Άγιο Θεόδωρο, τον Άγιο Νικόλαο και τον Άγιο Γεώργιο. Από το κέντρο της κοινότητας ξεκινούν αρκετά μονοπάτια της φύσης.

Παλαιόμυλος:

Ο Παλαιόμυλος είναι κτισμένος στις νότιες πλαγιές του Τροόδου. Μέσα από το βουνίσιο τοπίο του ξεπροβάλλουν πολλά μικρά ρυάκια, που αποτελούν παρακλάδια του ποταμού Διαρίζου. Στην περιορισμένη καλλιεργήσιμη γη του καλλιεργούνται αμπέλια οينوποιησίμων, κυρίως ποικιλιών, οπωροφόρα δέντρα, λίγες καρυδιές και ελάχιστα λαχανικά. Βασική ενασχόληση των κατοίκων του χωριού μέχρι και σήμερα, είναι η κατασκευή της παραδοσιακής καρέκλας.

Άγιος Δημήτριος:

Χαρακτηριστικό του χωριού είναι η πυκνή φυσική βλάστηση και οι κληματαριές που καταλαμβάνουν σημαντικές εκτάσεις γύρω από τα σπίτια. Μερικοί αγγειοπλάστες που έχουν απομείνει στο χωριό, εξακολουθούν να κατασκευάζουν τις παραδοσιακές κούζες, τα σταμνιά συνεχίζοντας την παραδοσιακή αγγειοπλαστική τέχνη.

Τρεις Ελιές:

Οι Τρεις Ελιές είναι χωριό της Νότιας Μαραθάσας, κτισμένο στις παρυφές του παραπτόταμου του Διαρίζου. Χαρακτηριστικά της περιοχής είναι η φυσική βλάστηση, τα αμπέλια στις πλαγιές και τα οπωροφόρα δέντρα. Περιδιαβαίνοντας τον πυρήνα της κοινότητας, δύο πεύκα αποτελούν μνημεία της φύσης και οι κάτοικοι ισχυρίζονται ότι είναι τα μεγαλύτερα σε ηλικία στο νησί. Στην είσοδο της κοινότητας προς τον ποταμό, βρίσκονται τα θειούχα νερά που αναβλύζουν από ένα βράχο και κυλούν στο αυλάκι προς τον ποταμό.

Αξιόλογη είναι η κύρια εκκλησία του χωριού που είναι αφιερωμένη στην Παναγία την Χρυσοσώτηρα καθώς επίσης και η εκκλησία του Αρχαγγέλου Μιχαήλ και τα εξωκλήσια της Αγίας Παρασκευής, του Αγίου Ανδρόνικου και του Προφήτη Ηλία. Η προφορική τοπική παράδοση θέλει τον Άγιο Χαράλαμπο να έζησε και να μαρτύρησε στα τέλη του 2ου αιώνα μ.χ. στα χώματα της περιοχής των Τριών Ελιών. Στον ενοριακό ναό της Παναγιάς φυλάσσεται λειψανοθήκη με τεμάχιο οστού του Αγίου.

Στην κοινότητα υπάρχει το μονοπάτι μελέτης της φύσης των Τριών Ελιών, απόστασης 2,5 χιλιομέτρων, που αποτελεί τμήμα του μονοπατιού που παλαιότερα συνέδεε την Πάφο με την περιοχή της Μόρφου.

Καμινάρια: Τα Καμινάρια είναι ένα μικρό γραφικό ορεινό χωριό που περιτριγυρίζεται από βουνοκορφές. Είναι ανεπτυγμένο στις πλαγιές μικρής κοιλάδας που διασχίζεται από παραπόταμο του Διαρίζου.

Τα Καμινάρια ανέπτυξαν την τέχνη της αγγειοπλαστικής και αποτελούν ένα από τα τέσσερα σημαντικότερα κέντρα αγγειοπλαστικής στην Κύπρο. Πήραν το όνομα τους από τα πολλά καμίνια που υπήρχαν παλαιότερα στην περιοχή, στα οποία ζεσταίνονταν κομμάτια από ξύλο πεύκου για να αφαιρεθεί η ρητίνη. Η ρητίνη χρησιμοποιείτο για την επικάλυψη των πήλινων αγγείων, ώστε να αποκτήσουν στεγανότητα. Τον τελευταίο αιώνα η αγγειοπλαστική τέχνη εξελίχθηκε και διασώθηκε ως οικοτεχνία. Τα χειροποίητα αγγεία των Καμιναριών, εξακολουθούν να γίνονται με τον ίδιο τρόπο όπως γίνονταν χιλιάδες χρόνια πριν, χωρίς μεγάλες αλλαγές.

Στην περιοχή του χωριού υπάρχουν τέσσερις εκκλησίες, οι οποίες είναι αφιερωμένες στον Άγιο Γεώργιο, στον Άγιο Ερμόλαο, στην Παναγία και στον Άγιο Βασίλειο. Στα Καμινάρια μπορεί κανείς να επισκεφθεί το Μουσείο Πολιτιστικής Κληρονομιάς Καμιναριών και να περπατήσει στο μονοπάτι της φύσης που ξεκινά από το χωριό και κατευθύνεται προς τα ενετικά γεφύρια.

Διαδρομή Αρ 3: ΠΕΔΟΥΛΑΣ – ΚΑΜΠΟΣ

Κοινότητα	Σημεία ενδιαφέροντος
Πεδουλάς	Ιερός Ναός Προόδου Τιμίου Σταυρού Βυζαντινό Μουσείο Πεδουλά Εκκλησία Αρχαγγέλου Μιχαήλ Λαογραφικό Μουσείο Πεδουλά
Καλοπαναγιώτης	Οικία και Μουσείο Λαυρεντίου Ιαματικά Νερά Καλοπαναγιώτη Μονή Αγίου Ιωάννη Λαμπαδιστή Εκκλησία Παναγία Θεοσκέπαστη Μονοπάτι Καλοπαναγιώτη – Οίκου Φράγμα Καλοπαναγιώτη
Γερακιές	Κέντρο Οικισμού
Μηλικούρι	Κέντρο Οικισμού
Κύκκος	Ιερά Μονή Κύκκου & Μουσείο Θρονί της Παναγίας του Κύκκου
Τσακκίστρα	Κέντρο Οικισμού
Κάμπος	Δασικό Μουσείο Κέντρο Οικισμού
Κοιλάδα των Κέδρων	Μικροαπόθεμα Λατζιάς Μικροαπόθεμα Κυπριακού Κέδρου

Η διαδρομή από τον Πεδουλά προς τον Κάμπο της Τσακκίστρας, χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά, αλλά και έντονα θρησκευτικά στοιχεία με έμφαση το σημαντικότερο ίσως μοναστήρι της Κύπρου, της Παναγίας του Κύκκου. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι στο Μοναστήρι του Κύκκου φυλάσσεται από τα τέλη του 11ου αιώνα η θαυματουργός εικόνα της Παναγίας της Κυκκώπισσας, μια από τις τρεις εικόνες που αποδίδονται στον Ευαγγελιστή Λουκά.

**Καλοπαναγιώτης: Βλ. Διαδρομή Αρ.1:
Πεδουλάς - Οίκος**

Γερακιές:

Μια άλλη μικρή κοινότητα της κοιλάδας της Μαραθάσας είναι αυτή των Γερακιών. Οι Γερακιές είναι ένα μικρό χωριό κοντά στον Καλοπαναγιώτη. Αποτελεί σημείο διέλευσης στη διαδρομή από τον Καλοπαναγιώτη προς την Ιερά Μονή της Παναγίας του Κύκκου. Ο δρόμος του χωριού είναι ελικοειδής ενώ το τοπίο χαρακτηρίζεται από πυκνή βλάστηση.

Μηλικούρι:

Το χωριό Μηλικούρι, σύμφωνα με ιστορικές μαρτυρίες, υπήρχε κατά τα μεσαιωνικά χρόνια και αποτελούσε βασιλικό φέουδο. Οι πρώτες αναφορές για ύπαρξη χωριών στην περιοχή, ανάμεσα στα οποία και το Μηλικούρι, ανάγονται στα μέσα του 15ου αιώνα. Το Μηλικούρι είναι σήμερα ένα χωριό με ελάχιστους κατοίκους το οποίο βρίσκεται σε ένα καταπράσινο τοπίο δίπλα από την Ιερά Μονή Κύκκου στην οποία έδωσε μεγάλο αριθμό μοναχών.

Ιερά Μονή Κύκκου και Μουσείο:

Το Μοναστήρι του Κύκκου, το πλουσιότερο από τα μοναστήρια της Κύπρου, είναι αφιερωμένο στην Παναγία και κατέχει μια από τις τρεις εικόνες που αποδίδονται στον Ευαγγελιστή Λουκά. Το πλήρες όνομα της Μονής είναι «Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή της Παναγίας του Κύκκου». Το μοναστήρι ιδρύθηκε μεταξύ του 11ου και αρχές 12ου αιώνα, κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Αλέξιου του πρώτου του Κομνηνού και με την οικονομική συμβολή του ίδιου, γι' αυτό και φέρει το όνομα «Βασιλική». Σταυροπηγιακή χαρακτηρίζεται γιατί στον θεμέλιο λίθο της τοποθετήθηκε κομμάτι από τον τίμιο σταυρό, πράγμα που της δίνει κάποιου είδους αυτονομίας. Αρχικά ο ναός ήταν ξύλινος, όπως και ολόκληρο το μοναστηριακό οικοδόμημα, ωστόσο κάηκε αρκετές φορές και σήμερα δεν σώζεται τίποτε από το αυθεντικό κτίσμα. Μετά την πυρκαγιά του 1541 ανοικοδομήθηκε και αντί ξύλου χρησιμοποιήθηκε πέτρα. Με την ανοικοδόμηση ο ναός μετατράπηκε από μονόκλιτος σε τρίκλιτος. Από τα τρία κλίτη, το μεσαίο είναι αφιερωμένο στην Παναγία, το δεξιό στους Αγίους Πάντες και το αριστερό στους Αρχαγγέλους Γαβριήλ και Μιχαήλ.

Οι τοιχογραφίες απεικονίζουν σκηνές από τη ζωή της Παναγίας και του Χριστού, ενώ στον τρούλο δεσπόζει ο Ιησούς Χριστός Παντοκράτορας.

Τόσο το εικονοστάσι, κατασκευής του 1755, όσο και οι εικόνες που βρίσκονται μέσα στον ναό διασώθηκαν από την τελευταία πυρκαγιά του 1813. Στο κωδωνοστάσιο υπάρχουν έξι καμπάνες, εκ των οποίων η μεγαλύτερη κατασκευάστηκε στη Ρωσία και ζυγίζει 1280 κιλά. Στο μοναστήρι, φυλάσσεται από τα τέλη του 11ου αιώνα η θαυματοργός εικόνα της Παναγίας της Κυκκώτισσας, η οποία βρίσκεται στο μέσον του εικονοστασίου, αριστερά της ωραίας Πύλης και τρίτη στη σειρά. Η είσοδος, οι τοίχοι της εσωτερικής αυλής και οι διάδρομοι είναι διακοσμημένοι

με ψηφιδωτά. Το μοναστήρι είναι γνωστό για τη ζιβανία που παράγουν οι μοναχοί. Στο χώρο της Μονής λειτουργούν μικρά καταστήματα.

Τσακκίστρα:

Η κοινότητα της Τσακκίστρας είναι κτισμένη στο πάνω μέρος της κοιλάδας του ποταμού του Κάμπου, σε μέσο υψόμετρο 790 μέτρων. Το ανάγλυφο στην περιοχή του χωριού είναι βουνίσιο με στενές βαθιές κοιλάδες, απότομες πλαγιές και ψηλές βουνοκορφές, από τις οποίες αρκετές ξεπερνούν τα 1.000 μέτρα. Το χωριό έγινε γνωστό για την επεξεργασία του

ξύλου, εκμεταλλεζόμενο τα δάση της γύρω περιοχής όπως και τα γειτονικά χωριά. Η κοινότητα της Τσακκίστρας είναι γνωστή λόγω της εγγύτητάς της στην Ιερά Μονή Κύκκου.

Κάμπος:

Η κοινότητα του Κάμπου βρίσκεται δύο χιλιόμετρα βόρεια της κοινότητας της Τσακκίστρας, ενώ απέχει οκτώ χιλιόμετρα από τη Μονή της Παναγίας του Κύκκου. Ο Κάμπος βρίσκεται σε υψόμετρο περίπου 655 μέτρων από την επιφάνεια της θάλασσας. Το χωριό, έγινε γνωστό για την επεξεργασία του ξύλου, αξιοποιώντας τα δάση της περιοχής. Από τις αρχές του 20ου αιώνα ο πληθυσμός του χωριού παρουσίαζε μια διαρκή αύξηση μέχρι το 1960 που έφθασε τους 1070 κατοίκους, γεγονός που εν μέρει οφειλόταν στην έντονη δασική δραστηριότητα.

Μετά το 1960, η κοινότητα επηρεάστηκε από το φαινόμενο της αστυφιλίας, με αποτέλεσμα τη συνεχή μείωση των κατοίκων. Στις πλευρές της κοιλάδας του Κάμπου φυτρώνουν αμπέλια οινοποιήσιμων ποικιλιών. Πιο χαμηλά, γύρω από την κοίτη του ποταμού, καλλιεργούνται διάφορα είδη οπωροφόρων δέντρων, κυρίως κερασιές και μηλιές και σε μικρότερη έκταση αχλαδιές, ροδακινιές, δαμασκηγιές και ακτινίδια. Στον Κάμπο, λειτουργεί το δασικό μουσείο το οποίο αναδεικνύει με τη χρήση διαδραστικών μέσων την αξία του ξύλου και των δασών δια μέσου των αιώνων.

Κοιλάδα των Κέδρων:

Αποτελεί μια από τις πιο εντυπωσιακές φυσικές τοποθεσίες του νησιού και βρίσκεται στον πυρήνα του Δάσους Πάφου. Το μονοπάτι που διασχίζει την κοιλάδα δίνει τη δυνατότητα στον επισκέπτη να απολαύσει την περιπατητική διαδρομή στον ίσκιο των επιβλητικών κέδρων και να φτάσει στην κορυφή της περιοχής που λέγεται Τρίπυλος (1450 μέτρα). Όταν η ορατότητα είναι καθαρή, η θέα από εκεί είναι πανοραμική καθώς φαίνονται τα νότια και δυτικά παράλια του νησιού. Ο Τρίπυλος κηρύχθηκε Μνημείο της Φύσης με Υπουργικό Διάταγμα, το 1984.

Το όνομα της κοιλάδας μαρτυρεί και την κυριαρχία του ενδημικού κέδρου (*Cedrus brevifolia*) στην περιοχή. Ο φυσικός οικότοπος που δημιουργείται από τον κυπριακό κέδρο είναι με τη σειρά του, ενδημικός στην Κύπρο και ιδιαίτερα σημαντικής οικολογικής αξίας, όχι μόνο λόγω της πλούσιας χλωρίδας που φιλοξενεί αλλά και γιατί αποτελεί καταφύγιο για ένα σημαντικό αριθμό ειδών πανίδας. Στον υπόροφο των κέδρων απαντά η ενδημική δρυς ή λατζιά (*Quercus alnifolia*), η οποία αποτελεί και το εθνικό δέντρο του νησιού. Οι φυσικές συστάδες της λατζιάς που βρίσκονται στα όρια της κοιλάδας σχηματίζουν έναν επίσης ενδημικό, στην Κύπρο, οικότοπο.

Το δάσος του κυπριακού κέδρου και ο οικότοπος της λατζιάς είναι μοναδικοί φυσικοί οικότοποι και γι' αυτό προστατεύονται από την Ευρωπαϊκή Οδηγία των Οικότοπων (92/43/ΕΟΚ) και

την Εθνική Νομοθεσία. Με σκοπό την άμεση λήψη μέτρων διατήρησής τους έχουν εγκατασταθεί στην περιοχή δύο Μικρο-Αποθέματα Φυτών (ΜΑΦ), στο πλαίσιο του έργου «Δημιουργία Δικτύου Μικρο-Αποθεμάτων Φυτών στην Κύπρο για τη Διατήρηση Ειδών και Οικοτόπων Προτεραιότητας» (PLANT-NET CY, LIFE08NAT/CY/000453), που συγχρηματοδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό πρόγραμμα LIFE. Το ΜΑΦ του κέδρου βρίσκεται κοντά στην κορυφή του Τριπύλου, όπου υπάρχει και ενημερωτική πινακίδα για τον επισκέπτη. Το ΜΑΦ της λατζιάς είναι εύκολα προσιτό με αυτοκίνητο σε σημείο που βρίσκεται στο δρόμο Σταυρού της Ψώκας, όπου επίσης υπάρχει ενημερωτική πινακίδα και σημείο θέας.

Δίκτυο Κέντρων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

Στο πλαίσιο της ενίσχυσης της παρεχόμενης Εκπαίδευσης για το Περιβάλλον και την Αειφόρο Ανάπτυξη στους/στις μαθητές/τριες και εκπαιδευτικούς όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων και στη βάση της εισαγωγής του Αναλυτικού Προγράμματος για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση/Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη, στο πλαίσιο της εν εξελίξει εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού δημιούργησε το Δίκτυο Κέντρων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Κ.Π.Ε.). Το δίκτυο των Κ.Π.Ε. βρίσκεται στον έβδομο χρόνο λειτουργίας του και στην παρούσα φάση λειτουργεί με τέσσερα Κέντρα: το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Πεδουλά, το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Αθαλάσσας, το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης της Κοινότητας Ακρωτηρίου και το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Σαλαμιούς. Το Δίκτυο Κ.Π.Ε. πρόκειται να συμπληρωθεί με τη δημιουργία άλλων τριών Κ.Π.Ε. στο Κάβο-Γκρέκο, στην Κοινότητα Παναγιάς και στην Κοινότητα Κοιλανίου. Τα Κέντρα βρίσκονται υπό την εποπτεία του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου που είναι και ο συντονιστικός φορέας του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού για τα θέματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και Αειφόρου Ανάπτυξης. Η δημιουργία των Κ.Π.Ε. είναι το αποτέλεσμα της

στενής συνεργασίας του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού με τις τοπικές κοινότητες (Κοινότητα Πεδουλά, Ακρωτηρίου και Σαλαμιούς), αλλά και με το Υπουργείο Γεωργίας, Φυσικών Πόρων και Περιβάλλοντος (Τμήμα Δασών), με τη συμβολή και τη συνεργασία των οποίων δημιουργήθηκε το Κ.Π.Ε. Αθαλάσσας. Το Κ.Π.Ε. Αθαλάσσας προσφέρει μονοήμερα προγράμματα (από τις 9:00π.μ.-13:30μ.μ. και από τις 9:00π.μ.-16:30μ.μ.), ενώ το Κ.Π.Ε. Πεδουλά, πέρα από την προσφορά μονοήμερων και

ολοήμερων προγραμμάτων, προσφέρει διήμερα και τριήμερα προγράμματα με διαμονή μέχρι και σαράντα μαθητών/τριων στους ξενώνες του. Το ΚΠΕ της Κοινότητας Ακρωτηρίου πέρα από την προσφορά μονοήμερων εκπαιδευτικών προγραμμάτων (από τις 9:00πμ-13:30μ.μ. και από τις 9:00π.μ.-16:30μ.μ.), προσφέρει και αριθμό διήμερων προγραμμάτων κατά την εαρινή περίοδο. Το Κ.Π.Ε. Σαλαμιούς, λειτουργεί στην παρούσα φάση με μονοήμερα περιβαλλοντικά εκπαιδευτικά προγράμματα, όμως προβλέπεται σε σύντομο χρονικό διάστημα να μετεξελιχθεί σε Κέντρο περιφερειακού τύπου προσφέροντας τριήμερα και πολυήμερα περιβαλλοντικά εκπαιδευτικά προγράμματα. Τα προγράμματα όλων των Κ.Π.Ε έχουν σχεδιαστεί από την ομάδα

Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, έτσι ώστε να ανταποκρίνονται στα ειδικά περιβαλλοντικά πεδία των περιοχών στις οποίες έχουν δημιουργηθεί και να συνάδουν με τα σύγχρονα θέματα του Περιβάλλοντος και της Αειφόρου Ανάπτυξης, όπως έχουν καθοριστεί από τους διεθνείς οργανισμούς και την επιστημονική κοινότητα του χώρου. Τα προγράμματα είναι οργανωμένα στη βάση κεντρικών θεματικών εννοιών που αφορούν το «Δάσος-Βιοποικιλότητα», το «Νερό», το «Περιβάλλον και Πολιτισμός», το «Έδαφος», το «Περιβάλλον και Τοπική Κοινότητα», την «Ενέργεια», την «Ερημοποίηση και κλιματικές αλλαγές» κ.λπ. και είναι άμεσα συνδεδεμένα με το σχολείο. Καινοτομία των προγραμμάτων αποτελεί η σύνδεσή τους με το Νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και την Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη και η ενσωμάτωσή τους στα πλαίσια της εκπαιδευτικής διαδικασίας, ως τμήμα της επίσημης εκπαίδευσης των μαθητών/τριών, αλλά και των εκπαιδευτικών του τόπου μας.

Στόχος των Κέντρων είναι να λειτουργήσουν ως υποστηρικτικές δομές για την προώθηση της Εκπαίδευσης, για το Περιβάλλον και την Αειφόρο Ανάπτυξη στα σχολεία και να καταστούν χώροι ανάπτυξης και εφαρμογής πολύπλευρων περιβαλλοντικών δράσεων. Μέσα από τις δράσεις αυτές μαθητές/τριες, εκπαιδευτικοί, φοιτητές/τριες, αλλά και άλλες ομάδες πληθυσμού έχουν την ευκαιρία να διερευνήσουν διάφορα περιβαλλοντικά ζητήματα μέσα από τη βιωματική και εμπειρική ενασχόλησή τους σε διάφορα μαθησιακά περιβάλλοντα πέρα από το σχολείο και στη βάση της συνεξέτασης των κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών παραμέτρων.

Κρήτη – Κύπρος
Τρόδος – Ψηλορείτης
Μαραθάσα – Μυλοποτάμος

Κοινές καταβολές, ίδιοι πολιτισμοί, μοναδικά τοπία της Μεσογείου

Ο Ψηλορείτης είναι το ψηλότερο βουνό της Κρήτης, με ύψος 2.456 μέτρα, και ένα από τα ψηλότερα βουνά της Ελλάδας. Βρίσκεται περίπου στο μέσον του νησιού, και απλώνεται στους δύο Νομούς: Ηρακλείου και Ρεθύμνου και κυρίως στην Επαρχία Μυλοποτάμου. Η ονομασία Ψηλορείτης είναι νεότερη και αναφέρεται στο έγγραφο διανομής της Κρήτης στα δώδεκα αρχοντόπουλα το 1184 ως “το όρος το υψηλόν”. (Η αρχαία ονομασία “Ιδη” ή στη δωρική διάλεκτο “Ιδα” προέρχεται από την εξάισια θέα που παρουσιάζεται από την κορυφή, από όπου φαίνονται μεγάλες εκτάσεις (σχεδόν ολόκληρη η Κρήτη) και μάλιστα οι αρχαίοι έλεγαν ότι το βουνό αυτό έχει το προνόμιο να βλέπει τον ήλιο πριν ανατείλει.)

Η πιο ακριβής ετυμολογία της λέξης “Ιδη” ή “Ιδα” σημαίνει δασωμένο βουνό, δρυμός ή άλσος, πράγμα το οποίο υποδηλώνει ότι κατά τους αρχαίους χρόνους η δασοκάλυψη και γενικά η βλάστηση ήταν πολύ πιο πλούσια από αυτήν που βλέπουμε σήμερα. Ανάμεσα στις πολλές κορυφές του και τις παραφυάδες του κύριου ορεινού όγκου, ξεχωρίζουν οι πέντε μεγαλύτερες του που είναι ο Τίμιος Σταυρός (2456μ.), ο Αγκαθιάς (2424μ.), η Στολίστρα (2325μ.), το Βουλομένου (2267μ.) και ο Κούσακας (2209μ.). Μάλιστα, η κορυφή του Τιμίου Σταυρού είναι μεγαλύτερη μόλις κατά 3μ. της ψηλότερης κορυφής των Λευκών Ορέων (τις Πάχνες), όντας έτσι το ψηλότερο σημείο της Κρήτης.

Ο Ψηλορείτης προσφέρει μοναδικές συγκινήσεις σε όσους προσπαθήσουν να τον γνωρίσουν καλύτερα, καθώς σε αυτόν μπορεί κάποιος να δει μερικά από τα πιο εντυπωσιακά τοπία άγριας ομορφιάς. Μοναδικά σπήλαια, καρστικοί σχηματισμοί, βαθιά φαράγγια, μικρά οροπέδια, δάση, χωριά στην άκρη του γκρεμού και γυμνές αλπικές ζώνες συνθέτουν το ανεπανάληπτο σκηνικό στον Ψηλορείτη. Ο επιβλητικός Ψηλορείτης ανέκαθεν

προκαλούσε δέος στους επισκέπτες του. Οι αρχαίοι Μινωίτες τον θεωρούσαν ιερό βουνό και πολλοί μύθοι αναφέρονται σ' αυτό. Το σπήλαιο του Ιδαίου Άντρου, κοντά στο άγριο οροπέδιο της Νίδας, συνδέθηκε με την ανατροφή του Δία, του σπουδαιότερου Θεού. Εκεί κοντά, στην πηγή της Ζωμίνθου, υπήρχε ιερή πηγή και μια μικρή πόλη. Η λατρεία του Ψηλορείτη συνεχίστηκε ακόμη και στα χριστιανικά χρόνια. Ακόμη και σήμερα είναι επισκέψιμο το πετρόκτιστο εκκλησάκι του Τιμίου Σταυρού, στην κορυφή της ομώνυμης κορυφής, το οποίο χτίστηκε πολύ παλιά. Η θέα από την κορυφή είναι εκπληκτική, καθώς φαίνεται η Κρήτη από το Ηράκλειο έως τα Αστερούσια, αλλά και από τη Γαύδο έως τη Χρυσή.

Οι Δυτικές υπώρειες του Ψηλορείτη προσδίδουν άγρια πολυμορφία σε μιαν από τις πιο κτηνοτροφικές περιοχές της Κρήτης, την επαρχία Μυλοποτάμου. Η πρώην επαρχία Μυλοποτάμου βρίσκεται στο βορειοανατολικό τμήμα του Νομού Ρεθύμνης και συνορεύει νότια με τις επαρχίες Αμαρίου και Αγίου Βασιλείου, ανατολικά με το νομό Ηρακλείου και δυτικά με τις επαρχίες Ρεθύμνου και Αμαρίου ενώ βρέχεται βόρεια από το Κρητικό πέλαγος. Το μεγαλύτερο βουνό της Κρήτης ο Ψηλορείτης δεσπόζει στη νοτιοανατολική πλευρά της επαρχίας ενώ στη νότια πλευρά βρίσκεται το βουνό Κουλούκωνας. Έχει έκταση 510 περίπου τετραγωνικά χιλιόμετρα και πληθυσμό 20.000 περίπου κατοίκους. Χαρακτηριστικό είναι η κατανομή του πληθυσμού ανάλογα με το υψόμετρο. Παρουσιάζεται σημαντική συγκέντρωση πληθυσμού στις περιοχές με υψόμετρο πάνω από 600 μέτρα. Η ονομασία της επαρχίας αυτής προέρχεται από τον ποταμό Μυλοπόταμο που τη διαπερνά από τα Ανατολικά προς τα Δυτικά. Την ονομασία αυτή την πήρε σχετικά πρόσφατα εξαιτίας της παρουσίας πολλών νερόμυλων οι οποίοι δούλευαν με την ροή του. Κατά τα ενετικά χρόνια η επαρχία αυτή λεγόταν Μεγάλος Ποταμός. Κατά την Τουρκοκρατία η επαρχία Μυλοποτάμου μαζί με την Ρεθύμνης αποτελούσαν την επισκοπή Ρεθύμνης και Αυλοποτάμου. Ο Μυλοπόταμος ήταν περιοχή στην οποία διεξήχθησαν πολλές αιματηρές συγκρούσεις, λόγω της μορφολογίας του.

Η περιοχή εδώ είναι στο σύνολό της ορεινή. Συγκεκριμένα τα 4/5 του εδάφους είναι ορεινό και ημιορεινό και το 1/5 είναι πεδινό. Το 1/3 περίπου του πληθυσμού ασχολείται στον πρωτογενή τομέα παραγωγής και το υπόλοιπο με τους άλλους τομείς παραγωγής. Από τα γεωργικά προϊόντα σπουδαιότερα είναι το λάδι, το κρασί, το μέλι, τα φρούτα (πορτοκάλια) και τα κηπευτικά. Επίσης, αρκετοί κάτοικοι απασχολούνται με τον τουρισμό, αλλά και με το εμπόριο και τις τεχνικές υπηρεσίες (δομικές κατασκευές κ.λπ.).

Το τοπίο αλλάζει δραματικά μέσα σε λίγα μέτρα αιφνιδιάζοντας τον επισκέπτη. Ψηλά βουνά, βαθιές χαράδρες και γκρεμοί απλώνονται παντού. Η πανέμορφη κοιλάδα του Γεροποτάμου χωρίζεται σε δυο περιοχές, τον πάνω Μυλοπόταμο με τις παρυφές του Ψηλορείτη και τον κάτω με τη σχετικά πεδινή ζώνη και τον Κουλούκωνα που καταλήγει στη βόρεια ακτή. Το χιόνι που είναι συχνός επισκέπτης τους χειμερινούς μήνες σε όλο τον πάνω Μυλοπόταμο χαρακτηρίζει το ορεινό τοπίο, προσφέροντας μια διέξοδο απόδρασης από τις πόλεις.

Η περιοχή του Μυλοποτάμου κατατάσσεται ανάμεσα στους πλέον δημοφιλείς τουριστικούς προορισμούς. Παρά όμως τη μεγάλη τουριστική ανάπτυξη που παρατηρείται τις τελευταίες δεκαετίες, η περιοχή καταφέρνει να διατηρεί ακόμα τη φυσιογνωμία της και πολλά από τα παραδοσιακά και πολιτισμικά στοιχεία της.

Εξ' άλλου, στην ευρεία περιοχή βρίσκονται ο Ψηλορείτης, το Ιδαίον Άντρον, το Σπήλαιο του Μελιδονίου, η τρύπα του Σφεντόνη, η Αξός, μουσείο κέρινων ομοιωμάτων, οι Μαργαρίτες, οι Μονές : Αρκαδίου , Απάλης, Δισκουρίου, Βωσάκου, Χαλέπας, περιοχές ιδιαίτερης πολιτισμικής βαρύτητας όχι μόνο για την Κρήτη αλλά και για τη χώρα ολόκληρη.

Η επαρχία Μυλοποτάμου περιλαμβάνει περίπου εκατό οικισμούς τριών Δήμων [Μυλοπόταμο, Ρεθύμνου, Ανωγείων] με πληθυσμό περίπου 25.000 κατοίκους. Πρωτεύουσα είναι το Πέραμα με 3.000 κατοίκους και αποτελεί το διοικητικό και εμπορικό κέντρο της περιοχής .

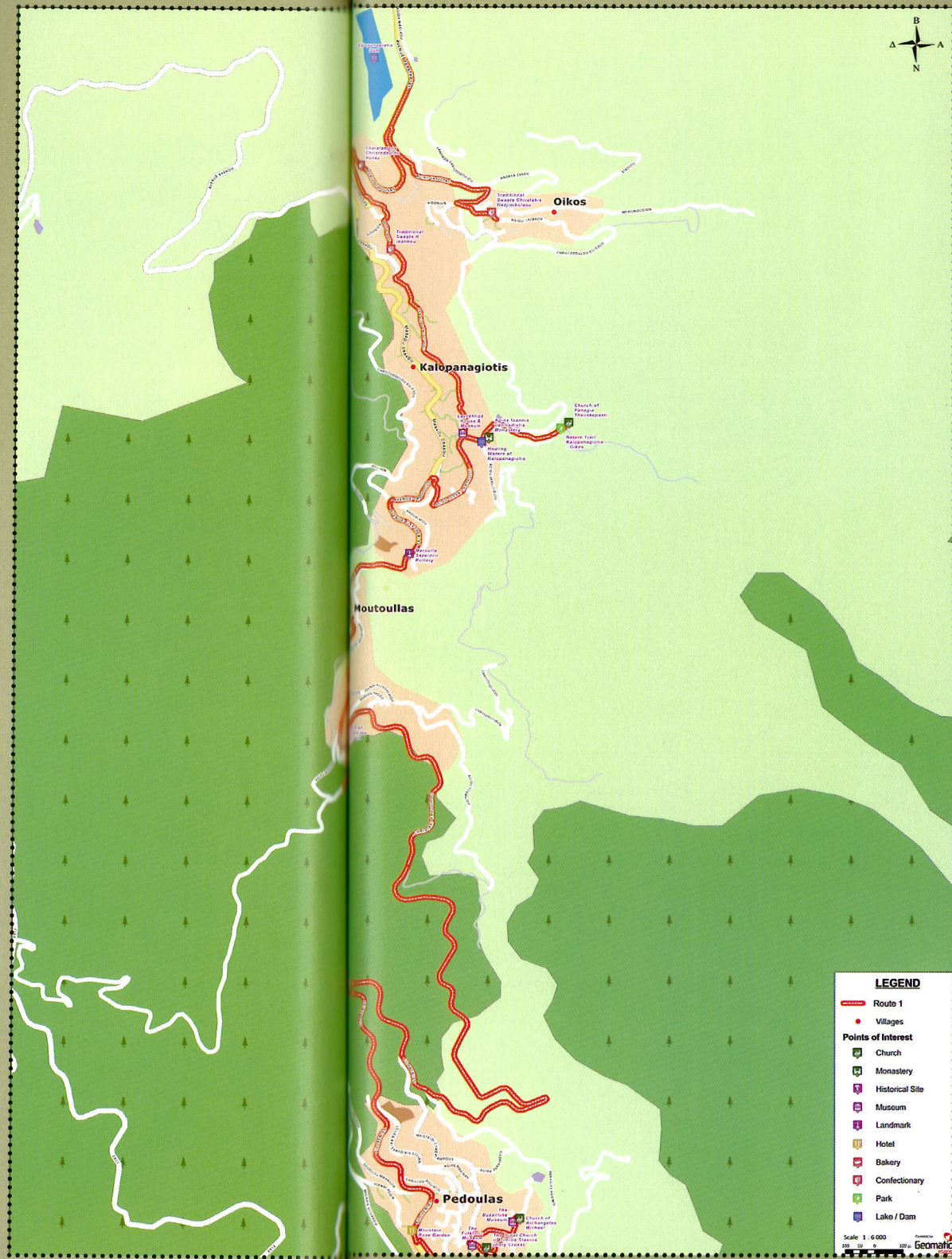

Pedoulas Village

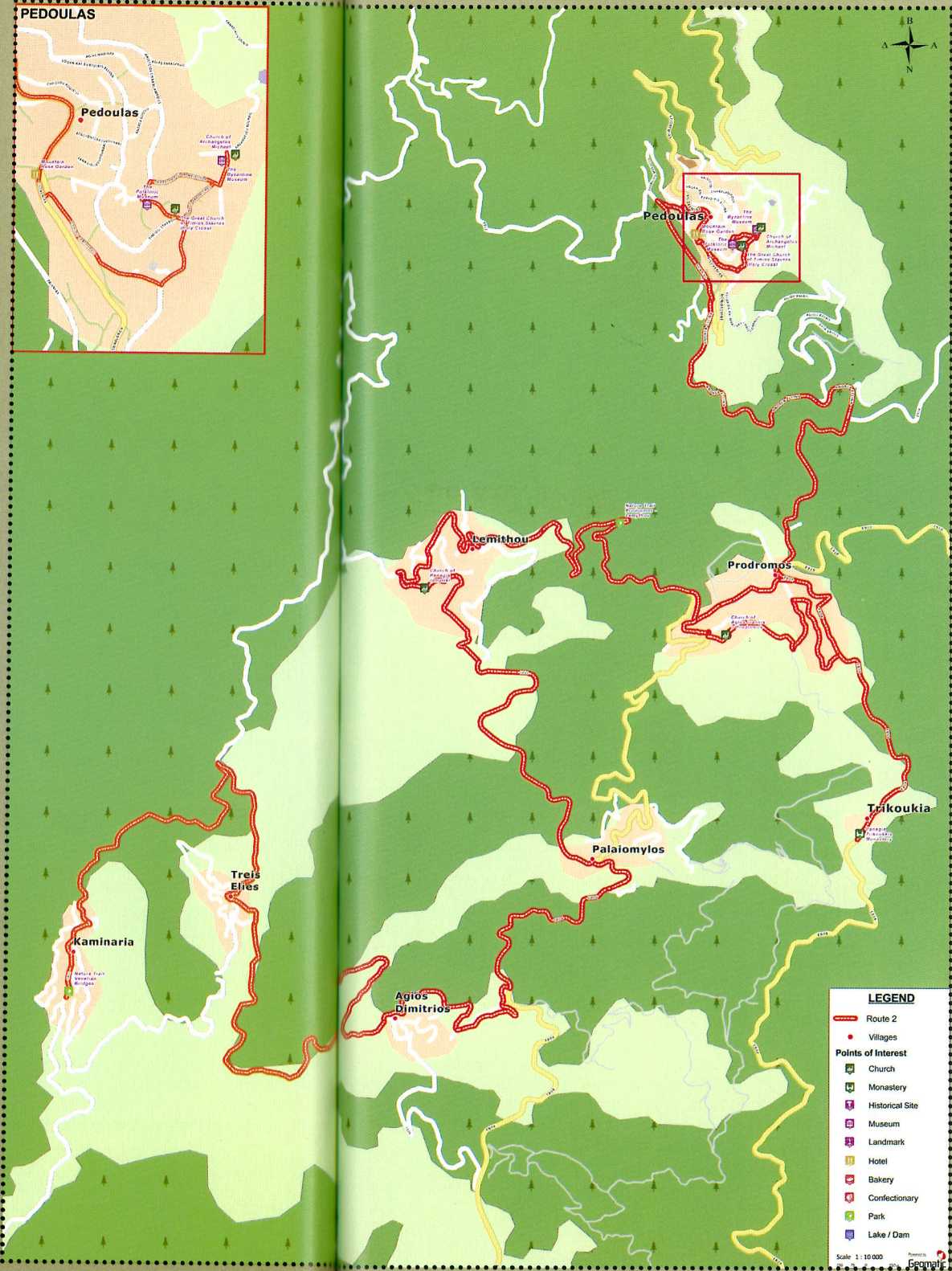

Route 1: Pedoulas-Oikos

Route 2: Pedoulas-Palaiomylos

Route 3: Pedoulas-Kampos

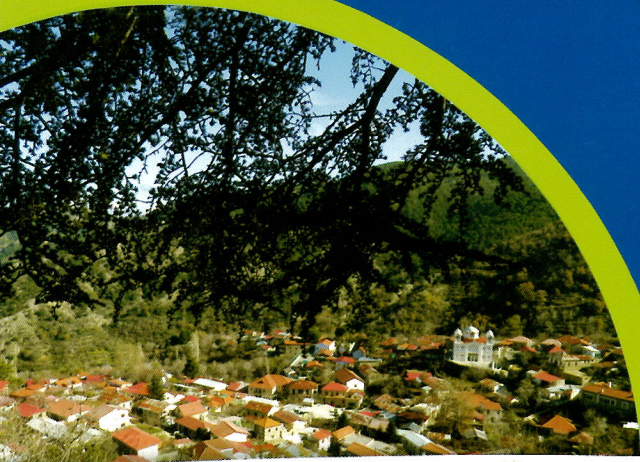

Βιβλιογραφία

- Ο κέδρος του Πεδουλά. (1986, Μάιος). Ο Πεδουλάς, 1
- Καραμιχάλης, Λ. (1994, Ιούνιος). Οικονομική ζωή του Πεδουλά στα χρόνια 1880 -1994. Ο Πεδουλάς, 3
- Ταπαχανάς - Γναφκειό - Βурсοδεψείο.(2002, Αύγουστος). Ο Πεδουλάς, 5
- Γεωργίου, Γ.: Το παρεκκλήσι του Αγίου Ονουφρίου. Σε Κουρρής, Π.Χ. (Επιμ.). (1978). Ο Πεδουλάς, οι εκκλησίες του και ο κόσμος του (σ.30). Πεδουλάς: Ορθόδοξος Χριστιανική Ενοριακή Εστία Πεδουλά.
- Κωνσταντινίδης, Σ. (1994, Ιούνιος). Η Παιδεία στον Πεδουλά 1850-1880. Ο Πεδουλάς, 3
- Κούρρη. Θ. (1989, Μάιος). Το δημοτικό σχολείο Πεδουλά. Ο Πεδουλάς, 2
- Θεοδότου. Ι. (1988). Ιστορικό της ίδρυσης του Γυμνασίου Πεδουλά.. Σκυτάλη, 2
- Βασιλείου. Α. (2003). Γυμνάσιο Πεδουλά: 90 χρόνια ζωής και παρουσίας. Στο Σολωμού. Α. (Επιμ.), (Λεύκωμα), Γυμνάσιο Πεδουλά 90 χρόνια προσφοράς (σ.31-42). Λευκωσία, Κύπρος: Γυμνάσιο Πεδουλά.
- Δεληπέτρου, Π., & Χριστοδούλου, Χ.Σ. (2010). Οδηγός αναγνώρισης και χαρτογράφησης των οικοτόπων του Παραρτήματος Ι της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ στην Κύπρο. Λευκωσία: Τμήμα Περιβάλλοντος, Υπουργείο Γεωργίας, Φυσικών Πόρων και Περιβάλλοντος.
- Ο Πεδουλάς. (2012). Ανάκληση από <http://www.pedoulasvillage.com/>
- Σύνοψη διαχειριστικών σχεδίων περιοχών Natura 2000 – Παράρτημα IV. (χ.χ.). I.A.CO Ltd. Ανάκληση από: [http://www.moi.gov.cy/moi/tph/tph.nsf/0/5BC78A51999107F0C22578540027DCAF/\\$file/Pararthima_IV.pdf](http://www.moi.gov.cy/moi/tph/tph.nsf/0/5BC78A51999107F0C22578540027DCAF/$file/Pararthima_IV.pdf)
- Τμήμα Αρχαιοτήτων, Υπουργείο Συγκοινωνιών και έργων. (2012). Εκκλησία του Αρχαγγέλου Μιχαήλ, Πεδουλάς. Ανάκληση από <http://www.mcw.gov.cy/mcw/da/da.nsf/All/603D457698170BDBC2257199002C95A4?OpenDocument>
- Δημιουργία Δικτύου Μικρο-Αποθεμάτων Φυτών στην Κύπρο για τη Διατήρηση Ειδών και Οικοτόπων Προτεραιότητας. www.plantnet.org.cy

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Πρόγραμμα Διασυνοριακής Συνεργασίας
Ελλάδα - Κύπρος 2007-2013
ΕΠΕΝΔΥΟΥΜΕ ΣΤΟ ΚΟΙΝΟ ΜΑΣ ΜΕΛΛΟΝ

Η Πράξη συγχρηματοδοτείται
από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΤΠΑ)
και από Εθνικούς Πόρους
της Ελλάδας και της Κύπρου